# TIJDSCHRFT VOOR PARAPSYCHOLOGE

**gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang**

onder Redactie van : Dr. P. A. DIETZ en Drs. W. H. C. TENHAEFF.

met medewerking van : Mej. Dr. R. A. BIEGEL, H. N. DE FREMERY, Dr. K. H. E. DE JONG, Prof. Drs. D. VAN HINLOOPEN LABBERTON, Prof. Dr. A. H. DE HARTOG, Prof. Dr. M. C. VAN MOURIK BROEKMAN, Ir. FELIX ORTT, Drs. D. H. PRINS Jr., HARRY PRICE (Londen), CHARLES QUARTIER (Parijs), Mr C. P. VAN ROSSEM, Dr. RUDOLF TISCHNER (München), Prof. Dr. J. VALCKENIER SURINGAR, Dr. A. VLOEMANS, e. v. a.

Uitgave van EMIL WEGELIN, Singel 163, Amsterdam. Postgiro 15793.

---

Dit tijdschrift verschijnt voorloopig tweemaandelijks in een dikte van circa 3 vel druks en kost bij abonnement voor het binnenland en koloniën *f 5,50* (buitenland *f 6.—*) per jaargang frc. p. p. bij vooruitbetaling. Losse nummers *f 1.* — Advertentiën *40 cts.* per regel; bij contract per jaar aanmerkelijke korting.

Voor abonnementen, advertentiën, en alles wat de administratie betreft wende men zich tot den uitgever, Singel 163, Amsterdam. Alle stukken, voor de Redactie bestemd, gelieve men te richten tot Dr. P. A. Dietz, van Boetzelaerlaan 73, Den Haag.

---

1e JAARGANG MEI 1929 Nr. 4.

## Ter persoonlijke nagedachtenis von Schrenck -- Notzing (†)

door Dr. GERDA WALTHER (München).

Ofschoon mijne samenwerking met baron Schrenck-Notzing nauwelijks een jaar heeft geduurd, en door zijn ontijdigen dood een plotseling en onverwacht einde nam, zal deze buitengewone persoonlijkheid mij steeds in onvergetelijke herinnering blijven. In München sprak men in velerlei kringen van hem als den „Spokenbaron", en menigeen zal geneigd zijn, zich hierbij een in zich zelf gekeerden zonderling voor te stellen, met bleeke wangen en holle oogen, die in huiveringwekkende duisternis zich onderhoudt met geesten, die hij bezweert of zich verbeeldt te bezweren. En toch zou zulk een voorstelling geheel bezijden de waarheid geweest zijn. Schrenck-Notzing was alles-

behalve een „geestenbezweerder" van dit soort ; hij was trouwens ook geen spiritist in den eigenlijken zin des woords ; hij wilde niets anders dan de occulte verschijnselen objectief bestudeeren, en zich niet van te voren aan eenige theoretische zienswijze binden. Wel gaf hij toe, dat de spiritistische opvatting eene mogelijkheid onder vele was, maar hijzelf achtte deze niet de meest waarschijnlijke ; hij poogde veeleer bijna alle phenomenen te verklaren volgens de animistische theorie, als uitingen van onbewuste krachten van het medium. Aan „geestenbezweerderij" heeft hij dus nooit gedaan, voor zoover ik weet. Integendeel, hij vond het ongewenscht en vervelend, als tijdens de seances werkelijke of vermeende „geesten" zich manifesteerden en lange toespraken hielden, hij trachtte ze altijd zoo gauw mogelijk weer weg te krijgen, met te zeggen, dat het hem om de bestudeering der telekinetische en materialisatie verschijnselen te doen was, en dat niet te controleeren openbaringen uit het „hiernamaals" hem niet interesseerden. Nog minder moet men zich Schrenck-Notzing voorstellen als een geestelijke ploeteraar, die aan „deze wereld" geen aandacht schenkt. Hij was niets minder dan een droge, onpractische kamergeleerde. Wie hem intiemer kende, wist welk een vreugde hem alle schoonheid bereidde, hoe weinig afkeerig hij was van het goede der aarde, met hoeveel animo hij kon deelnemen aan het blijde gezellige leven ; hoe hij een goed glas wijn en het gezelschap van schoone vrouwen wist te waardeeren. Hij hield van de jacht ; hij was een kenner en vereerder van de schoone kunsten, vooral van schilder- en beeldhouwkunst. Hij maakte geenszins den indruk van „een koud, droog verstandsmensch", veeleer deed zijn aristocratische persoonlijkheid denken aan een heerscher uit een der kleine vorstengeslachten van het voor-napoleontische tijdperk. Ook zijn geheele wijze van werken, zijn onderzoekingen op occult gebied, dragen het stempel dezer persoonlijkheid. Zij waren hem niet alleen nuchtere arbeid van het verstand ; zij waren hem als ontdekkingsreizen in een onbekend land, die hij met geestdrift aanvaardde. Zoo was het immers ten allen tijde gesteld met pioniers op elk gebied, wier doel het was, vermetel door te dringen in het onbekende ; dit vereischt nu eenmaal een geheel andere mentaliteit dan het uitwerken, schikken en ziften van het reeds lang bekende. Bijna veertig jaar van zijn leven heeft Schrenck-Notzing besteed aan de studie der occulte verschijnselen en toch bleef elk nieuw phaenomeen dat hij op zijn weg ontmoette, hem telkens weer een ontstellend wonder. En als na een periode van negatieve resultaten de verschijnselen dan weer met nieuwe kracht optraden, was hij blij als een kind bij een kerstboom. Zooals een jager altijd weer met spanning den zachten tred van het wild hoort naderen, speurde hij altijd weer

gretig naar de telekinetische beweging der proefvoorwerpen, naar het vluchtig opduiken van een gematerialiseerde hand. En hoe vaak hij ze ook al had geconstateerd, steeds straalde zijn geheele wezen in geestdriftige verrukking, als het wonder wederom voor de zooveelste maal werkelijkheid werd. Hij gevoelde het als een roeping dit wonder ook aan anderen te demonstreeren, dat ook zij zich van de lijfelijke werkelijkheid dezer dingen konden overtuigen. Begrijpelijk, dat hij wel eens wat ongeduldig werd, als sceptische beginnelingen altijd weer met dezelfde tegenwerpingen kwamen aandragen, die hij nu al 40 jaar gehoord en tallooze malen weerlegd had.

Men heeft Schrenck-Notzing verweten, dat hij zijn tegenstanders door suggestief optreden trachtte te overrompelen in plaats van ze door argumenten te overtuigen. Dit is een onwaarheid en zeker was het niet zijn bewuste bedoeling. Ik herinner mij nog heel goed, hoe hij het afkeurde toen iemand die zich nog nooit met het occultisme had bezig gehouden, die in zeer sceptische stemming naar zijn eerste seance kwam en daar door de kracht der feiten overtuigd werd, er nu dadelijk op los wou trekken met een artikel in de dagbladen. Schrenck-Notzing wou daar niets van weten. Dat gaat niet aan, meende hij ; de zaak moet eerst van alle kanten bestudeerd worden ; de argumenten der tegenstanders moeten worden overwogen, en pas na diepgaande verwerking van het experimenteele materiaal, als men zich door een groot aantal seances van de juistheid van eigen inzicht heeft overtuigd, heeft men het recht in het openbaar als kampvechter op te treden. Ook hij zelf trachtte door steeds scherpere controle de tegenwerpingen van hen, die de echtheid der verschijnselen ontkenden, krachteloos te maken. Men kent het vernuftige, door Krall ontworpen controle-apparaat in zijn laboratorium, dat hij voortdurend nog aanvulde en verbeterde. Een half jaar voor zijn dood liet hij een dubbelen bodem leggen in het kabinet van zijn laboratorium, aldus ingericht, dat onmiddellijk een electrische lamp ging branden als iemand binnen trad. Hij wilde daarmede de hypothese weerleggen, dat de uit het kabinet te voorschijn komende gematerialiseerde handen behoorden aan een stilletjes ingeslopen medeplichtige van het medium ; (zooals o.a. door W.J. Vinton werd beweerd van de gebroeders Willy en Rudi Schneider die onderwijl het verschijnsel zich voordeed, buiten het cabinet zaten). Schrenck-Notzing was er trotsch op, als hij zijn gasten kon bewijzen, dat de gematerialiseerde handen tòch kwamen, terwijl het medium streng gecontroleerd werd en geen lichtsignaal de aanwezigheid van den onderstelden medeplichtige verried.

Voorzeker werkte het optreden van Schrenck-Notzing bij zulke gelegenheden suggestief, dat was nu eenmaal onvermijdelijk bij de geestdrift en over-

tuiging, waarmede hij zijn onderzoek verrichtte. Een suggestiebel persoon kon zich inderdaad niet gemakkelijk onttrekken aan den invloed van zulk een enthousiasme. Maar het was een door hem zelf niet gewilde nevenwerking, geen bewuste bedoeling. Kritische onderzoekers, niet van zins invloed op zich te laten uitoefenen, konden zich zonder bezwaar een eigen oordeel vormen, en behoefden zich heusch niet te laten „dupeeren" of „hypnotiseeren". Wie zich door Schrenck-Notzing liet suggereeren had dit aan zichzelf te wijten, en niet, zooals dit zoo vaak gebeurde aan hem. De altijd weer opduikende beschuldiging zijner tegenstanders, dat men er uit gegooid werd, als men het waagde er een afwijkende meening op na te houden, heeft geen recht van bestaan. Zeker is het waar, dat Schrenck-Notzing plotseling opvliegend kon worden, als men niet heelemaal met hem meeging, wanneer hij enthousiast was, dit lag aan zijn sterk temperament. Maar als men rustig en met deugdelijke argumentatie aan zijn meening vasthield was hij al spoedig bereid het probleem nog eens kalm en degelijk te bepraten en de argumenten van de andere partij naar waarde te schatten. Ik zelf had eens een tamelijk heftig gesprek met hem naar aanleiding van een occult verschijnsel op IJsland, waar mij de spiritistische opvatting de meest voor de hand liggende toeleek, terwijl Schrenck-Notzing alles animistisch wilde verklaren. Eerst vond hij de spiritistische theorie „allemaal onzin, niks als hallucinaties van het medium, niet de moeite waard om notitie van te nemen"; later gaf hij, na een kalme uiteenzetting, toe, dat in elk geval de spiritistische inkleeding een integreerend deel uitmaakte van de verschijnselen en zeker bij een objectieve beschrijving niet mocht worden over het hoofd gezien. 't Is dan ook heelemaal niet waar, dat Schrenck-Notzing de gewoonte had, tegenovergestelde meeningen te negeeren of te bruskeeren. Als dat wel eens voor kwam, lag het grootendeels aan de karakterloosheid van vele zijner tegenstanders, die in zijn tegenwoordigheid niet voor hun meening uit durfden komen, maar achteraf, eenmaal buiten schot, het druk hadden over tyranniek overwicht en suggestie. Ik zeide reeds, dat Schrenck-Notzing geen eenzijdig intellectualistisch ingestelde droge „geleerde" was. Hij was grand-seigneur, sportsman, pionier, een strijdvaardige natuur. Dat blijkt natuurlijk ook uit de wetenschappelijke discussies die hij moest uitvechten. 't Ontbrak daarbij niet aan felle soms heel felle uitingen, trouwens van weerskanten. 't Lag in den aard der zaak, aan den hardnekkigen weerstand tegen de erkenning der occulte feiten — hij is nu wel een weinig afgenomen, juist door het energieke optreden van Schrenck, maar is toch nog sterk genoeg. 't Lag ook anderzijds aan de geestdrift en de volharding, waarmede Schrenck-Notzing wat hij voor waarheid hield, dorst te ver-

dedigen, en waarop zijn tegenstanders hun tanden stomp beten, wat hen ook niet zachter stemde. Velen zijn van meening, dat Schrenck-Notzing dezen strijd rustiger en minder persoonlijk had moeten doorvechten (zijn vijanden deden het trouwens evenmin) — maar wàt men ook mag te zeggen hebben, één ding zal men moeten toegeven : niettegenstaande hevige verbittering heeft Schrenck-Notzing toch altijd ééne fout weten te vermijden, die heden ten dage bij minder grootsch aangelegde karakters maar al te veel voorkomt : nooit heb ik iets bij hem bemerkt van kleinzielige, achterbaksche wrok. Ik heb in mijn leven maar weinig menschen ontmoet, zoozeer bereid een onrecht dat hij anderen had aangedaan te erkennen en zoo mogelijk goed te maken. Hij verstond de kunst, zelfs met bittere vijanden vrede te sluiten en te houden. Het rechtschapen recht op zijn doel afgaande karakter van Schrenck uitte zich ook in zijn persoonlijken omgang, en dit bezorgde hem veel vijanden onder degenen die er een al te groot gevoel van eigenwaarde op na hielden en beleedigd waren, als ze niet met glacéhandschoentjes werden aangepakt. Maar deze houding tegenover anderen nam hij ook aan ten opzichte van zichzelf, dat kwam ik al bij mijn eerste onderhoud met hem te weten. Toen ik 't vorig jaar met een aanbeveling van een bekend philosoof, die belang stelde in het occultisme, mij bij hem kwam aanbieden als particuliere secretaresse voor zijn wetenschappelijk werk, vroeg hij mij dadelijk, of ik dacht, dat wij goed zouden kunnen samenwerken en daarna : Wat hebt U voor gebreken ? Toen ik hem hierop naar mijn beste weten had geantwoord vroeg hij mij op den man af : en wat houd ik er nu voor gebreken op na ? en wilde er eerst niets van weten, toen ik hem ten antwoord gaf, dat ik hem nog pas kende en 't dus niet weten kon.

Dit streven objectief te staan tegenover zichzelf zoowel als tegenover anderen, had hij ook tegenover degenen die hem bestreden of bedrogen. Hoe scherp hij ook kon optreden tegen zijn bestrijders, hij kon nu en dan zich waardeerend over hen uitlaten, als ze een bijzonder handige zet hadden gedaan, als zij maar niet laaghartig werden. Als een pseudo medium zich bij hem aanmeldde en hem trachtte te bedriegen, was hij verontwaardigd over zulk een misbruik van vertrouwen, maar had tegelijker tijd een zekere appreciatie voor de scherpzinnigheid en handigheid, die werden aangewend om de controlemaatregelen te ontduiken. Hij zag er een soort van sport in, en het gaf hem des te meer bevrediging, het bedrog te hebben ontmaskerd, naar mate het sluwer was opgezet.

Zooals in alle dingen, lette Schrenck-Notzing ook bij zijn onderzoekingen in de eerste plaats op de groote lijnen. Meer dan eens zeide hij tegen

mij, dat het er hem heusch niet om te doen was, koppig vol te houden dat elk afzonderlijk verschijnsel echt was geweest ; met een bedriegelijk medium meer of minder zou heusch de zaak van het occultisme niet staan of vallen. Hij hoopte, als hij eenmaal de oogen sloot, dat gezegd zou kunnen worden, dat hij er het zijne toe had bijgedragen de parapsychologie te doen erkennen, de realiteit van telekinese en materialisatie te bewijzen.

Hij wilde het tot stand brengen, dat men de aanwezigheid van onbekende in den mensch werkzame krachten zou erkennen en hunne groote beteekenis voor de biologie, physiologie en psychologie der toekomst zou inzien. Als hij het zoo ver kon brengen dat de wetenschap ook verder deze verschijnselen ernstig in studie nam dan, zeide hij, had hij niet te vergeefsch geleefd. Al het andere kwam pas in de tweede plaats ! of Eva C. ook wel eens bedrog had gepleegd of het medium „Weber" het eerst door hem of in Weenen ontmaskerd was, enz.

Natuurlijk had hij ook in deze dingen wel zijn eigen opvattingen en inzichten, maar ten slotte ging het bij hem om de erkenning der groote beginselen.

Ik geloof te mogen zeggen, dat hij datgene, wat hij als het eigenlijke kernpunt van zijn streven voorstelde, bereikt heeft ; dat hij, ook van eigen standpunt uit niet vergeefsch heeft geleefd. Zelfs een zijner meest verbitterde tegenstanders, Dr. Kemmerich, zag zich genoodzaakt in een — overigens niet erg waardeerend gestelde nekrologie in de „Münchener Neuesten Nachrichten" de opmerking te maken : de wetenschap moest nu trachten de korrelen gouds, die in zijn werken te vinden waren, uit te zoeken.

## Dr. Frhr. von Schrenck-Notzing †.

Met von Schrenck-Notzing is een der pioniers van onze jonge wetenschap heengegaan.

De onderzoeker werd op 18 Mei 1862 geboren in een officiersfamilie in Oldenburg ; zijn vader stamde uit een oud Beiersch adellijk geslacht.

Te München studeerde hij geneeskunde en behaalde er het artsdiploma.

Inmiddels maakte hij kennis met de geschriften en de personen van Eduard von Hartmann en Carl du Prel. De studie van het ons onbewuste zieleleven „pakte" hem en deed hem naar Nancy trekken, waar Bernheim stond, onder wiens leiding hij de problemen der suggestie en hypnose bestudeerde en de groote beteekenis der psycho-therapie leerde inzien.

In München teruggekeerd werd hij tot een der pioniers der psychotherapie in Duitschland. In de kliniek van den ouden Ziemssen toonde hij zijn collega's, wat hij in Frankrijk geleerd had en hoe langs den weg der psychotherapie nog daar verzachting van lijden en zelfs genezing gebracht kon worden, waar dit langs andere wegen niet (meer) mogelijk bleek.

Reeds in die dagen gaf v. S. N. openlijk van zijn belangstelling in parapsychologische problemen blijk. Reeds tusschen 1880 en 1890 treffen wij in het in die dagen zoo vooraanstaande en voortreffelijke Duitsche parapsychologische tijdschrift : „Sphinx" artikelen van zijn hand aan over hypnose en daaraan verwante verschijnselen, en experimenteerde hij met du Prel samen te München.

Beide onderzoekers stichtten daar elk hun eigen genootschap : du Prel de (gezond) spiritistisch ingestelde : „Gesellschaft für psychische Forschung", von Schrenk-Notzing de meer animistisch ingestelde : „Münchener Psychologische Gesellschaft". Beide genootschappen hadden in de eerste plaats ten doel de z.g. occulte verschijnselen *wetenschappelijk* te bestudeeren en wisten het goede in elkaar te waardeeren.

In de eerste decennia van het bestaan van zijn genootschap hield v. S. N. daarin belangrijke voordrachten over psychotherapie, criminologie en parapsychologie. Weldra wist hij de belangrijke figuren uit het intellectueele leven van München daarin om zich heen te groepeeren. Lipps, Scheler, Brunswig, Külpe, Offner, Geiger, Klages, Tischner e.a. hebben deel van dit genootschap uitgemaakt of maken er nog deel van uit.

De laatste vijftien jaar van zijn leven trad hij minder in zijn genootschap op den voorgrond, ofschoon hij tot kort voor zijn heengaan het secretariaat ervan waargenomen heeft. Meer en meer wendde hij zich tot de parapsychologie, waaraan hij zich ten slotte geheel wijdde, ofschoon hij zich steeds grondig op de hoogte bleef houden met betrekking tot den vooruitgang op het gebied der psychanalyse. Want v. S. N. zag treffend juist in dat de psychanalyse een verbindingsschakel vormt tusschen algemeene- en parapsychologie. Zoo wees hij altijd maar weer op de groote beteekenis der psychanalyse om ons inzicht in zake het wezen der spookverschijnselen te verdiepen.

Onder de media waarmede v. S. N. geëxperimenteerd heeft nemen, naast de droomdanseres Madeleine, Eusapia Palladino, Eva C., Lazlo, Guzik, Stanislawa P., Stanislawa Tomczyk en de gebroeders Schneider een voorname plaats in. Zijn hoofdverdienste ligt op het gebied der bestudeering van de z.g. materialisatie-verschijnselen (ectoplasma's).

In 1914 verscheen bij Ernst Reinhardt te München zijn werk : „Materialisations Phänomene" waarin de verslagen zijner proeven met Eva, genomen tusschen Mei 1909 en Aug. 1913, welke groot opzien baarden. Onder zeer strenge contrôle-voorwaarden, waarbij het medium aan het begin van elke zitting nauwkeurig aan het bloote lichaam en in onderscheidene lichaamsopeningen onderzocht werd, en zich in een haar, door den onderzoeker verstrekt, zwart tricot moest steken, nadat zij zich geheel ontkleed had, werden verschijnselen verkregen. Uit den mond, de tepels, het geslachtsorgaan en ook uit andere lichaamsdeelen van het medium ontwikkelde zich een eigenaardige stof, welke door een endogenen factor soms allerlei vormen aannam, waaronder die van lichaamsdeelen.

Dat de aanwezigen hierbij geenszins het slachtoffer van hallucinaties waren bewezen de fotografische opnamen, tijdens de zittingen gemaakt, waarbij men gebruik maakte van o.m. stereoscoop-camera's.

Ook bij de gebroeders Schneider nam v. S. N. in de latere jaren soortgelijke verschijnselen waar. Over de methodiek zijner proeven met deze media, waarmede hij in Oct. 1919 begon, sprak de onderzoeker op 15 April 1923 in het Physiologisch Laboratorium te Amsterdam voor de leden der N.S.P.R. Men vindt deze voordracht in extenso afgedrukt in Nummer 7 der : „Mededeelingen" dezer studievereeniging.

Zeer terecht wees v.S.N. bij deze gelegenheid op de groote beteekenis der materialisatie-verschijnselen voor de neo-vitalistische biologie, in het bijzonder voor de entelechie-leer van Driesch. In het licht dezer leer worden zij begrijpelijk, terwijl zij bovendien een pleidooi voor de juistheid dezer leer opleveren (1).

„De bewijskracht der verschijnselen berust enkel en alleen op de voorwaarden waaronder zij tot stand komen" schreef v. S. N. op pag. 518 van den tweeden jaargang (1927) van het : „Zeitschrift für Parapsychologie".

Door dit inzicht heeft hij zich in den loop der jaren bij zijn onderzoekingen laten leiden ; hij streefde er steeds naar deze voorwaarden zoo veel mogelijk het ideaal te doen benaderen. Steeds was hij er op uit zijn methoden van onderzoek te verbeteren, gelijk o.m. blijken moge uit zijn beschrijving van een verbeterd elektrisch apparaat voor mediumcontrôle op pag. 513 e.v. van

---

(1) Zie o. m. mijn opstel: „Het Neo-Vitalisme" in: „De Nieuwe Gids" van Oct.-Dec. 1928 alsmede mijn brochure: „Over het wezen van de natuurlijke geneeskracht van het lichaam" (ed. Ned. Vg. v. Natuurgeneeswijze, Hilversum, 1928).

den eersten jaargang van bovengenoemd tijdschrift. Want het was den overledene slechts om de waarheid en niets dan de waarheid te doen. Gemoedsbevrediging werd door hem, door middel van zijn proefnemingen, geenszins gezocht. Hij was geen spiritist. De spiritistische hypothese verklaarde hij voor een geloof zonder meer, evenals Richet en Osty met wie hij in voortdurend contact stond.

Von Schrenck-Notzing heeft tijdens zijn leven heel wat onbillijke aanvallen moeten verduren, niet in het minst van de zijde van personen, die nimmer van ook maar één enkele proefneming getuige waren geweest, doch nochtans van achter hun schrijftafel wisten aan te toonen, dat zijn media bedriegers en hij een bedrogene was.

Bij een zeker deel van het publiek slaan dergelijke beweringen altijd in ; het is geneigd meer te luisteren naar den man die een ontmaskering op papier in elkaar zet, dan naar dengene die jaren van zijn leven aan moeizamen laboratoriumarbeid geeft om daarna, op grond van eigen, jarenlange ervaring, een voorzichtig positief oordeel uit te spreken......

V. S. N. heeft op deze onverdiende aanvallen op juiste wijze geantwoord. Hij heeft bij herhaling aan bekende geleerden de gelegenheid gegeven zelf met zijn media te experimenteeren. Het is een niet te ontkennen feit dat hij daardoor bij velen, die eerst afwijzend tegenover zijn resultaten stonden, een verandering van inzicht heeft weten te bewerkstelligen ([2]).

Toen tot de oprichting van dit Tijdschrift besloten werd verzocht ik Dr. von Schrenck-Notzing om tot onze groep van medewerkers toe te treden. Hij gaf dadelijk aan deze uitnoodiging gehoor. Zijn ziekte en overlijden, hetgeen enkele maanden later volgde, heeft hem verhinderd bijdragen voor

---

(2) In: de „Proceedings" der S. P. R. (Vol. XXIII, pag. 32) schreef Prof. William James: „Iemand, die aan een goede zitting deelneemt, ontvangt gewoonlijk een veel levendiger indruk, zoowel van de waarachtigheid als van de belangrijkheid der communicaties, dan iemand die slechts de verslagen leest. Actief verband met iets is noodig om ons van zijn werkelijkheid te doordringen...... Zoo wij een zitting bijwonen, zullen de meesten onzer sterker reageeren en 't meest de ooren spitsen op de welgeslaagde gedeelten van de communicatie. Deze blijven beter in onze herinnering hangen en geven den sleutel tot onze dramatische verklaring van de verschijnselen. Maar een zitting, die aldus belangrijk scheen tijdens haar duur, kan zeer in waarde slinken bij koud herlezen; en het verslag daarvan kan mager en zelfs onbeduidend voorkomen aan wie er niet aan deelnam."

Zeer zeker zijn deze woorden niet alleen op het trancemediumschap van toepassing, doch mede op de verschillende andere vormen van mediumschap, en een waarschuwing aan het adres der hyperkritici, wier standpunt evenzeer veroordeeling verdient als dat der lichtgeloovigen.

dit Tijdschrift te leveren, evenals zoovele andere plannen, welke hij zich gemaakt had, te verwezenlijken. Want v. S. N. dacht er nog lang niet over te gaan rusten. Hij had projecten gemaakt voor een nieuwe reeks onderzoekingen met Rudi Schneider, welke zouden plaats vinden in het pas voltooide nieuwe laboratorium van zijn vriend Karl Krall.

Het heeft niet zoo mogen zijn. Op 12 Januari l.l. stierf Krall, en enkele tientallen dagen later volgde v. Schrenck hem in den dood. Wel waart de dood de laatste jaren in onze rijen, en velt hij niet slechts de ouderen maar ook de jongeren, zooals de nog zoo veel belovende Karl Gruber, hoogleeraar in de zoölogie te München, die in 1927 op 46 jarigen leeftijd heenging en onder wiens verlies v. Schrenck nog steeds gebukt ging......

Maar al hebben wij dan ook in onze kolommen geen bijdragen van dezen baanbreker kunnen opnemen, zijn naam zal nochtans bij ons steeds in hooge eere blijven als een der pioniers in den strijd om de parabiologische verschijnselen, om de grondvesting der neo-vitalistische biologie.

Voorts zullen zijn onderscheidene publicaties in boek- en tijdschriftenartikelvorm, waarvan ik er hier slechts enkele noemde, nog vaak door ons geraadpleegd worden.

Zoo zal hij indirect toch nog jaren na zijn dood tot de medewerkers aan dit periodiek behooren, zal zijn naam nog bij herhaling in deze bladzijden genoemd worden, waarmede wij zijn nagedachtenis zeker nog wel het beste eeren.

T.

## Wetenschappelijkheid en Waarheid.

Het voortreffelijke, evenwichtige artikel : „Parapsychologie en Spiritisme" in de Januari-aflevering van dit Tijdschrift, met welks inhoud ik mij volkomen kan vereenigen, geeft mij toch aanleiding tot een zekere aanvulling, die tot goed inzicht in het geheele probleem m.i. onmisbaar is.

Daar Drs. Tenhaeff zoowel mijn positie in een „middelgroep" kenschetst (bldz. 56) (wat ik toestemmen kan), als op den plicht van den onderzoeker wijst om een grondige zelfanalyse toe te passen en daardoor zijn subjectiviteit te reduceeren (bldz. 59), wil ik beginnen met te verklaren, dat ik als jong ingenieur (dus natuurwetenschappelijk geschoold) begon met een tegenzin tegen het spiritisme, doch door de studie van eenige der beste toen bereikbare werken tot de overtuiging, mijns ondanks, werd gedrongen dat de

spiritistische verklaring voor vele gevallen de eenig bestaanbare was. Ik ben dus niet tot het spiritisme (n.l. tot de erkenning van de gegrondheid der spiritistische hypothese) gekomen door innerlijke gesteldheid, door verlies van geliefde betrekkingen (bldz. 58 noot) of, in één woord gezegd, door dat men gelooft wat men wenscht, maar uitsluitend en alleen door een sterk wetenschappelijk rechtvaardigheidsgevoel.

Ik wil toegeven dat, wanneer ik toen ter tijde kennis en inzicht had gehad in vele onderbewuste en parapsychologische mogelijkheden, in tal van eigenaardige vermogens van het ons onbewuste, ik dan waarschijnlijk argumenten had gehad die mijn positie van weerzin tegen het spiritisme hadden versterkt, en wel zoodanig versterkt dat ik niet gedwongen zou geweest zijn de waarheid der spiritistische hypothese als verklaring van tal van gevallen te erkennen.

Want het is een algemeen-menschelijke eigenschap om uit een verzameling argumenten pro en contra vooral die uit te kiezen en naar voren te brengen, die tot steun zijn van onze vooroordeelen of sympathieën.

Maar toen ik dus, open voor de spiritistische mogelijkheid, in den loop der jaren de literatuur ben blijven bijhouden, ben ik tot de conclusie geraakt dat weliswaar verscheidene verschijnselen, die, naar ik aanvankelijk meende, alleen spiritistisch te verklaren waren, zeer zeker ook voor animistische verklaring vatbaar zijn, maar dat er nochtans een rest is, waarbij, zelfs in het licht der nieuwste parapsychologische kennis omtrent de eigenschappen van het ons onbewuste, de animistische verklaring òf zoo gewrongen wordt dat zij het niet tegen de eenvoudiger en redelijker spiritistische verklaring uithoudt, òf wel geheel te kort schiet, terwijl de spiritistische volkomen voldoet.

Ik sta dus geheel op het standpunt dat door Drs. Tenhaeff is ontwikkeld en dat hij-zelf ook inneemt.

Het is inderdaad onze *wetenschappelijke* plicht om steeds zoolang en zoo ver mogelijk te trachten met de animistische hypothese uit te komen (bldz. 60 bovenaan).

Maar — en dit bedoel ik nu in 't licht te stellen — we moeten ons niet ontveinzen, ja tevens zeer duidelijk ervan bewust zijn, dat deze noodwendige wetenschappelijke methode *niet* leidt, en niet leiden kan, tot de zuiverste benadering der waarheid.

Want, ter wille der wetenschappelijkheid, scheppen wij een voorkeur in één bepaalde hypothese (n.l. in de animistische) en verzaken daardoor onze neutraliteit en objectiviteit.

Het kàn en màg, helaas, niet anders, want als wij den wetenschappelijken basis verliezen en de voeten van den grond loslaten, zweven we in onbekende en vage regionen zonder de minste garantie waar we wel terecht kunnen komen. Dan wordt onze meening geheel subjectief en absoluut waardeloos voor de menschen die wij gaarne willen helpen door voorlichting.

Om een getallenvoorbeeld te nemen, dat willekeurig gekozen is (de cijfers missen natuurlijk alle exacte waarde) maar de bedoeling illustreert :

Stel dat van de zonderlinge verschijnselen, welke de parapsychologie bestudeert, er inderdaad 80 % een animistischen en 20 % een spiritistischen oorsprong zouden hebben.

Maar, de oorsprong voor ons onbekend zijnde, gaan we verklaringshypothesen stellen.

Nu neem ik aan dat van de 80 % er 20 % zijn, waar alleen maar een animistische verklaring redelijkerwijze mogelijk is ; en op de overige 60 % ook wel een spiritistische verklaring passen zou, maar deze heeft geen kans, omdat de animistische evenzeer voldoet.

(Dit laatste is b.v. het geval bij verschijnselen van psychometrie. Prof. Hyslop zeide terecht, dat deze zeer best spiritistisch te verklaren zouden zijn, als men de spiritistische hypothese er op wilde toepassen. Daar hiertoe echter geen dringende grond bestaat, is er geen parapsycholoog die dit doet — en m.i. ook zeer terecht, daar de spiritistische verklaring der psychometrie wel heel vlot gaat, maar geen innerlijke bevrediging geeft).

Omgekeerd zullen van de 20 % verschijnselen, die (zooals ik voorop stelde) inderdaad een spiritistischen oorsprong hebben, wellicht 10 % ook zeer plausibel animistisch te verklaren zijn ; daarenboven misschien nog 5 % eenigszins moeilijker, door een paar nieuwe hulphypothesen binnen te smokkelen (b.v. van telepathie à trois), en nog 3 %, zoo niet 4 % zeer gewrongen, door er hulphypothesen bij te sleepen die niet den minsten feitelijken of experimenteelen grond hebben (b. v. het vermogen van ons onderbewustzijn om uit een kosmisch reservoir te putten.)

Dan blijft voor den wetenschappelijken parapsycholoog, indien hij tot de „middelgroep" behoort, de conclusie over, dat er van de 100 % slechts 1 of 2 % der verschijnselen vooralsnog een spiritistische verklaring verdient ; en een der „linksche" groepen zal die 1 % gewrongenheid of die uit de lucht gegrepen hulphypothese er nog bij op den koop toe nemen, en zeggen dat de spiritistische hypothese onnoodig is gebleken. Terwijl, wanneer de wetenschap niet materialistisch of animistisch, maar spiritistisch georienteerd was (wat min of meer een mode-kwestie is), ze tot de conclusie zou gekomen zijn

dat er van de 100 % parapsychologische verschijnselen 60 % (de dubieus-animistische) + 20 % (de in der daad spiritistische) dus 80 % een spiritistische oorzaak hebben moesten.

Door het feit dat de beoefenaars der wetenschap gewoon zijn, den bewijslast voor niet-geliefkoosde hypothesen op de tegenstanders te leggen, en, wanneer deze daarin te kort schieten, de dubieuze feiten stilzwijgend tot de wel-geliefkoosde hypothesen rekenen, zou het dus, bij evenzeer wetenschappelijk onderzoek en behandeling, daarop uitloopen dat de wetenschap

in het eene geval 2 %

in het andere geval 80 %

der gevallen verklaarde door een hypothese, die in werkelijkheid 20 % der gevallen zou dekken.

En dus de wetenschappelijke onderzoeker, juist door zijn zucht naar wetenschappelijkheid, bij het benaderen der waarheid wordt gehandicapt.

Ik g e l o o f, dat veel meer verschijnselen een spiritistischen oorsprong hebben, dan ik ooit op wetenschappelijke gronden zal kunnen v e r d e d i g e n. Mijn geloof rechtvaardig ik voor mijzelf door een beschouwing als de hierboven gegevene.

Maar voor deze constellatie mogen we niet blind zijn, en er ligt een gevaar in, voor ons onderzoekers.

Met name dit, dat wanneer we een verschijnsel onderzoeken (b.v. geestenfoto's, om er maar één te noemen) en in dat onderzoek blijkt ons één nevenverschijnsel, dat weliswaar niet rechtstreeks bedrog aantoont, maar op de *mogelijkheid* van bedrog schijnt te kunnen wijzen — dat we dan dit heele geval ecarteeren als te behooren tot de dubieuze rubriek die geen onderzoek meer waard is, omdat we de waarschijnlijkheid van bedrog wat àl te vlug vooropstellen. Zoo maken we ons allicht te gemakkelijk van veel moeilijkheden af. Zulke gevallen zouden pas goed en evenwichtig onderzocht worden, als de bedrogshypothese even wetenschappelijk werd getoetst en nagegaan als alle andere, en als bewezen en gedemonstreerd werd hoe dit vermoede bedrog inderdaad had plaats gehad.

Waarlijk — geen terrein van onderzoek is zoo moeilijk, zoo vol praktische en theoretische voetangels en klemmen als het parapsychologische. Maar daardoor te belangwekkender, en te sterker de aansporing om in dezen tot meerdere klaarheid te komen.

Ir. FELIX ORTT.

# Chineesche Wonderverhalen.

door R. H. VAN GULIK.

„Vooralsnog immers moet op dat gebied ons wachtwoord zijn : minder redeneeren en meer constateeren" (¹).

Het is in den geest van boven aangehaalde woorden dat ik hoop te handelen, wanneer ik het waag eenige Chineesche wondervertelsels in dit tijdschrift weer te geven.

Het betreft hier een verzameling van circa 430 verhalen, samengebracht en naverteld door een zekeren P'u Sung Ling onder den naam van „Liao Chai Chih Yih" („Zonderlinge Verhalen uit mijn Studeerkamer"). Omtrent dezen schrijver is weinig bekend. Ik volsta hier met te vermelden dat hij ± 1650 leefde, en, hoewel hij begaafd was, geen succes had bij het doen van letterkundige examens (oudtijds in China de eenige manier om tot hooge ambten te komen). Dit verbitterde hem : hij trok zich terug uit het openbare leven, en hield zich verder bezig met het samenstellen van zijn werk, dat geschreven is in een vloeienden en groote belezenheid verradenden stijl. Zijn boek werd weldra zeer populair, en hoewel zijn financieële toestand den schrijver niet toeliet zijn boek bij zijn leven gedrukt te zien, zoo had dit althans na zijn dood plaats, in 1740. Hierna beleefde het werk nog verscheidene herdrukken (²).

Het spreekt vanzelf, dat niet het heele boek even belangrijk voor ons is, hoewel alle verhalen waardevol zijn als een beschrijving van zeden. Ik zal trachten er uit te nemen welke zeer speciaal metapsychische verschijnselen behandelen, en vooral waar alle omstandigheden nauwkeurig beschreven zijn.

Tot beter begrip van de verhalen laat ik hier nog eerst eenige bijzonderheden over den schrijver en zijn werk volgen. Dat P'u Sung Ling zich zeer voor het bovenzinnelijke interesseerde moge blijken uit de volgende aangehaalde regels uit zijn voorbericht op het boek.

„Evenals de gouverneur van Hwang Chou (d.i. de bekende dichter Su T'ung Poh, 1036-1101) verheug ik me als de menschen bovenzinnelijke din-

---

(1) Dr. K. H. E. de Jong in zijn inleiding op Tenhaeff, Het Dierlijk Magnetisme, 1922.

(2) Een groot deel van de verhalen werd vertaald door den bekenden sinoloog H. A. Giles. (Strange Stories from a Chinese Studio, London 1909). Evenwel moet men bij het gebruik van dat werk in aanmerking nemen dat alle erotische scènes, evenals ook enkele Chin. toelichtingen bij den text gevoegd, weggewerkt zijn of onvertaald gelaten.

gen bespreken ; als ik dit hoor verzoek ik hen het op te teekenen, en vervolgens maak ik er een volledig verhaal van. Zoo hebben in den loop des tijds mijn vrienden uit verschillende streken des lands mij materiaal toegezonden, en daar ik er van houd dingen te verzamelen, heb ik er nu een overvloed van.

De mensch is op zichzelf niets buitengewoons, en toch zijn er in ons midden dingen, vreemder dan die welke plaats hebben in het land van hen die hun haar afsnijden (3) ; voor onze oogen gebeuren dingen die in zonderlingheid verre overtreffen wat in 't land der vliegende hoofden (4) gebeurt......"

Ten slotte moge hier nog de inleiding volgen, welke T'ang Meng Lai bij zijn editie van het werk voegde. Dit naar vorm en inhoud echt Chineesche stuk geeft een goeden dunk van de waardeering van inheemsche geleerden voor de „Wondervertelsels", en tevens geeft het aan hoe parapsychische verschijnselen zich aan den Chineeschen geleerde voordoen. Hierna meen ik tot mededeeling van de eigenlijke „Wonderverhalen" te kunnen overgaan.

„Er is een spreekwoord : Als hij een kameel ziet, noemt hij hem een paard met opgezwollen rug. Deze woorden, hoewel zeer eenvoudig, kunnen toch tot uitgangspunt strekken voor vèrreikende beschouwingen. De menschen noemen wat zij zien het bestaande, en wat zij niet zien, dat bestaat volgens hen ook niet. Zij zeggen dat dit gewoon is. Iets wat er het eene oogenblik is, en dan weer plotseling weg is, beschouwen zij als iets zonderlings. En toch, hoewel in het groeien en afsterven van boomen en planten, in de gedaanteverwisseling der insecten hetzelfde verschijnsel „zoo is 't er, zoo is 't er niet" optreedt : de mensch verwondert zich hier niet over, maar vindt alleen de dingen van de bovennatuurlijke wereld zonderling. Is zoo ook niet vreemd het geruisch van den wind en het bruisen der stroomen, daar er toch niets is dat het eerste in beweging brengt, niets dat aan het tweede geluid geeft ? Wij zijn er aan gewend, en merken het niet meer op. We vinden duivels en vossen (5) zonderling, maar den mensch vinden we niet zonderling. Maar wie is het die maakt dat de mensch zich beweegt, wie doet hem spreken? Iedereen antwoordt hierop : „*Ik* doe het". Doch dit is slechts een zeer persoonlijke en betrekke-

---

(3) Volgens een ouden Chin. geschiedschrijver een land in het Zuiden.

(4) Een mythisch land.

(5) In de Chin. en Japansche folklore wordt aan den vos een zeer groote tooverkracht toegekend. De Wonderverhalen loopen dan ook over deze dieren. Deze verhalen zal ik dan ook niet in dit tijdschrift weergeven, als zijnde meer bepaald betrekking hebbende op folklore. Belangstellenden verwijs ik naar Dr. M. W. de Visser, The Fox and the Badger in Japanese Folklore, Yokohama 1909.

lijke waarneming (6). De oogen kunnen zien, maar ze kunnen niet zien waardoor ze zien. De ooren kunnen hooren, maar ze kunnen niet hooren door wàt ze hooren. En hoe zoude men nu kunnen hooren of zien datgene wat boven ons gewoon waarnemingsvermogen uitgaat? Wat men met de zintuigen waarnemen kan, beschouwt men als te bestaan; wat men niet daarmede waarnemen kan, verklaart men eenvoudig voor niet te bestaan. Maar hoever strekt nu precies dit waarnemingsvermogen? De menschen zeggen: Wat een bepaalde gedaante heeft, is een vorm; wat een substantie heeft, is wezenlijk. En ze weten niet, dat er dingen zijn die geen gedaante hebben en tòch vormen zijn, en dat er onstoffelijke dingen zijn, die tòch wezenlijk zijn. Vormlooze en onstoffelijke dingen kunnen niet opgevangen worden door het gewone waarnemingsvermogen, maar daarom mogen we hun bestaan nog niet ontkennen. Sommige menschen kunnen het oog van een muskiet zien, terwijl anderen zelfs den T'ai Shan (7) niet zien. Er zijn er die de mieren hooren vechten, anderen weer hooren het geluid van den donder zelfs niet. Het waarnemingsvermogen is zeer individueel. Men kan nog niet zoo maar lukraak iemand blind noemen. Volgens de bekrompen schoolmeesters wordt de mensch na zijn dood verstrooid als ware hij wind of vuur; begin of einde van zijn leven weet niemand in het rijk. Zj die wonderen gezien hebben zijn weinigen, die zich erover verwonderen echter velen, en het gezegde van het paard met opgezwollen rug is van toepassing alom in het rijk. Zij (n.l. de schoolmeesters) ontkennen al deze verschijnselen, omdat Confucius er niets over zeide, en ze twijfelen aan de betrouwbaarheid van werken als de Ch'i Chieh Chih Kwai en de Yü Ch'u Ri Yik (8). Zij weten niet dat Confucius over zulke dingen alleen maar niet wilde spreken met menschen die geestelijk laag stonden. Maar voorzeker zoekt men in zijn eigen werk „Lente en Herfst" (d.i. een historisch-philosophisch werk van dezen wijsgeer) dergelijke verschijnselen niet tevergeefs.

P'u Sung Ling nu hield zich reeds in zijn jeugd met het wonderlijke bezig, en toen hij ouder werd had hij een diep inzicht in deze zaken. Hij deed „den wind onder zijn penseel oprijzen en de wolken wegdrijven" (d.i. hij had een zeer vloeienden en eleganten stijl), en zoo verzamelde hij alle mogelijke wonderverhalen en schreef ze neer in zijn vrijen tijd. Eertijds kreeg ik één

(6) Dit zinnetje is moeilijk goed weer te geven. In den text staat letterlijk: „Dit is slechts het ik waardoor ik ik ben." Giles vertaalt: „...is merely a personal consciousness of the facts under discussion."

(7) Een groote heilige berg in de provincie Shan Tung.

(8) Twee werken over metapsychische verschijnselen.

deeltje van zijn werk in handen, en dit werd herhaaldelijk door mijn vrienden te leen gevraagd. Nu heb ik wederom een deeltje gekregen, en ik bemerkte, dat ik er slechts drie- of vier tiende van kende. De inhoud van die wonderverhalen is genoeg om de ijdele schoolmeesters de schellen van de oogen te doen vallen, maar wellicht is het met betrekking tot hen toch slechts „een vlinder van het ijs vertellen." Ik zelf geloof niet dat die vreemde verschijnselen zoo wonderlijk zijn, en ik beschouw alleen dàt als tooverij wat de menschen schade doet. Want zonsverduisteringen, vallende sterren, de vlucht van reigers, de nesten van lijsters, sprekende steenen, of vechtende draken noem ik niet wonderlijk, terwijl ik onnatuur, ontijdig wapengeweld, trouwelooze staatslieden en roovers onder de kwade tooverij rangschik. Nu beschouw ik het boek van P'u Sung Ling als uitgaande van een grootsch beginsel : het toont steeds hoe de deugd beloond en de ondeugd bestraft wordt. En als een werk om onbekende terreinen te openen en de deugd te bevorderen mag men het boek zeker op gelijke lijn stellen met de Fa Yen van Yang Hsiung (een wijsgeer die leefde van 53 vóór tot 18 nà Chr.), waarvan Hwan Tan zeide dat het een algemeene bekendheid overwaard is."

## Cryptomnesie.

*(vervolg en slot van pag. 130)*

In het jaar 1904 namen de psychiaters van der Kolk en Jansens een reeks proeven met een imbeciel, die onder hun toezicht was gesteld en sinds omstreeks het veertiende levensjaar een buitengewone belangstelling voor verjaardagen en kalenderdata aan den dag had gelegd. Hij kende, volgens het verslag dezer beide onderzoekers in het : „Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie" van 1905, den geheelen kalender van 1903, 1904 en 1905 uit het hoofd, en bleek op grond van dit feit in staat te zijn voor elken willekeurig gekozen datum uit deze jaren den dag der week, waarop hij viel of zou vallen, te noemen.

Een soortgelijk geval vermeldt K. Ziegler in het : „Zeitschr. f. paed. Psychologie" van 1911 met betrekking tot een 18-jarigen, zwakzinnigen jongeman, die een uitstekend geheugen bleek te bezitten ten opzichte van ongeveer tachtig muziekstukken en platen van een speeldoos.

Ofschoon deze beide gevallen zeer zeker interessant zijn, kunnen zij nochtans niet halen bij dat van den blinden geheugenkunstenaar Jan Theu-

nissen, die in het jaar 1926 eenige malen „getest" werd in het psychologisch laboratorium der Rijksuniversiteit te Utrecht. Hij was toen 21 jaar oud.

Allereerst een korte biografie van dezen faenomenalen geheugen kunstenaar.

Toen hij zes jaar oud was, werd hij, die op den leeftijd van vier maanden blind geworden was, in het bekende St. Henricus gesticht vóor mannelijke blinden te Grave opgenomen, waar hij thans nog verpleegd wordt. Ofschoon de fraters, die daar met het geven van onderricht belast zijn, zich alle denkbare en ondenkbare moeite gaven om hem wat kennis bij te brengen, zoo hadden zij in dit pogen nochtans zeer weinig succes. Dit moge o.a. blijken uit het feit, dat Jan, die thans (1928) 23 jaar oud is, wat zijn schoolkennis betreft, niet hooger kan worden aangeslagen dan een normaal kind van omstreeks 9 jaar. Wat zijn onderwijzers echter al zeer spoedig opviel, dat is zijn uitstekend geheugen voor getallen en cijfers. Op zijn achttiende jaar ontpopte hij zich als een z.g. kalenderaar. Alsof dit alles nog niet genoeg is, blijkt Jan ook nauwkeurig jaar, maand en dag te kunnen opgeven waarop verpleegden in het St. Henricus gesticht, die hij gekend heeft, daar zijn binnengekomen, of van daar zijn vertrokken; ja vaak geeft hij hierbij ook nog het uur, tot in kwartieren nauwkeurig, aan. En ook hierbij blijft het nog niet. Hij zal u, zoo ge dit wenscht, vertellen, dat het op dien en dien dag, van dat en dat jaar, 's morgens geonweerd heeft, of iets dergelijks. Onnoodig te zeggen, dat een dergelijke gebeurtenis binnen den kring zijner ervaring gelegen moet zijn : hij moet zich deze kunnen herinneren.

Doch laten wij overgaan tot een nadere beschouwing van enkele van Jan's praestaties.

„Op welken dag viel 1 Januari 1917" vroeg Prof. Roels bij een zijner proefnemingen aan Jan.

„Op een Maandag" luidde het antwoord.

— En op welken dag viel 15 Februari 1903, Jan ?

— Op Zondag mijnheer.

— Goed Jan! En 28 Maart 1924 ?

— Op Vrijdag, mijnheer !

Zoo ging het voort; telkens kwamen de antwoorden met een gemiddelde reactie-snelheid van 2,6 seconde : de data van het jongste verleden iets vlugger, die van het verderaf gelegen verleden iets langzamer.

Met een gemiddelde reactie-snelheid van 2,1 seconde weet Jan de juiste data der Christelijke en R. K. feestdagen te geven.

— Op welken datum viel Paschen 1925, Jan ?

— Op 12 April, mijnheer.
— Hemelsvaartsdag 1921, Jan?
— 5 Mei, mijnheer.
— Aschwoensdag 1907?
— 13 Februari, mijnheer!

Dat Jan's geheugen niet uitsluitend tot data beperkt is, bewijzen de navolgende voorbeelden.

„Welke mis is uitgevoerd op Kerstdag 1919" vroeg Prof. Roels aan Jan.

„Den eersten dag" zei Jan vragend, en daarop: „die van Perosi".

— En den tweeden dag, Jan?
— In nomine Jesu.
— En eersten Paaschdag 1927?
— Toen was ik er niet.
— Dan kun je het niet weten, Jan; maar op Pinksteren dan?
— Van Ebner, mijnheer!
— Wat gebeurde er 8 Juni 1923, Jan?
— Dr. Hoefnagels kwam te Grave!
— Goed Jan, Dr. Hoefnagels, de oogarts, kwam. — En wat op 8 Juni 1914?
— Zoo, niets gebeurd.
— En 8 Juni 1913 Jan?
— De harmonisten der blinden gingen naar Neder-Asselt.

De neurologie leert ons, dat aangeboren zwakzinnigheid ontstaat door een gebrekkige ontwikkeling (c. q. door een gebrekkig functionneeren) van die deelen der groote hersenen, welke in verband staan met onze z.g. hoogere psychische functies. Het zijn vooral deze deelen, welker functies in de hypnose worden uitgeschakeld, die bij sommige vormen van waanzin (ontstaan door wat Jelgersma intoxicatie-psychosen noemt) degeneratie-processen ondergaan, welke in den loop van het evolutie-proces het laatst ontstaan zijn, en ook bij het opgroeiend kind (dat immers, volgens de biogenetische wet, *in verkorten vorm* den ontwikkelingsgang der soort doorloopt) aan een zeker rijpingsproces onderworpen zijn.

Deze erkenning doet ons de vraag stellen of wij mogelijk principieele analoga van gevallen van fenomenaal geheugen bij zwakzinnigen kunnen constateeren bij gehypnotiseerden, bij sommige groepen krankzinnigen, bij primitieve volkeren en bij kinderen.

De ervaring leert nu, dat deze veronderstelling juist is.

Algemeen geldt de opvatting dat het gehypnotiseerde sujet een grootere reproductie-capaciteit bezit dan het *niet*-gehypnotiseerde en verschillende psychologen hebben hierop in hun onderscheidene desbetreffende publicaties gewezen ; zoo o. m. Binet en Féré .Volgens hen laat zich het geheugen in de hypnose tot een buitengewone hoogte opvoeren. Zij zien daarin een bewijs voor de juistheid der hypothese, dat wij een onbeperkte engrafische ontvankelijkheid bezitten en dat ons reproductie-vermogen in de hypnose wordt opgevoerd, hetgeen wel *voor een deel* moet worden toegeschreven aan het wegvallen van weerstanden, die in den waaktoestand het reproduceeren van z.g. verdrongen materiaal verhinderen. ([4])

Als een zeer merkwaardig voorbeeld van verhoogde reproductie-capaciteit in de hypnose (der hypnogene narcotica) ([5]) neem ik een uitspraak van de Quincey.

„Het komt mij voor," aldus deze auteur in zijn „Confessions of an opium eater" — „zeventig jaar of een eeuw in een enkelen nacht te hebben geleefd. De kleinste gebeurtenissen mijner jeugd, de vergeten tooneelen mijner eerste jaren, waren dikwijls verlevendigd. Men kan niet zeggen, dat ik ze mij herinnerde, *want indien men ze mij in wakenden toestand had verteld, zou ik niet in staat geweest zijn ze te herkennen als deel uitmakend van mijn vroegere ondervinding* ([6]). Maar voor mij geplaatst, zooals zij dat in den droom waren, als innerlijke aanschouwing, omgeven door de nietigste omstandigheden en gevoelens, die ze vergezellen, herkende ik ze onmiddellijk."

Voorts wijs ik hier op het gebruik van kristallen of glazen bollen (als z.g. magische spiegels) om verhoogde reproductie-capaciteit te verkrijgen. Voor het geestesoog der proefpersonen, die daarin staren (waardoor zij in „technische" hypnose geraken), kunnen onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden o.m. „vergeten" beelden uit het verleden opdoemen.

Schubert geeft in zijn : „Geschichte der Seele" II, pag. 86 een bericht

---

(4) In dit verband dient er de aandacht op te worden gevestigd, dat Freud, in navolging van Janet, oorspronkelijk zijn patiënten hypnotiseerde, ten einde van het wegvallen van weerstanden gebruik te kunnen maken, om verdrongen elementen naar voren te brengen.

Verschillende overwegingen leidden hem er echter al heel spoedig toe, zijn huidige methoden toe te passen (droom-analyse, methode der vrije associatie enz.)

(5) Waar wel de aard der hypnose afhankelijk is van de middelen waarvan men zich bedient om haar te verwekken, zoo kan men verschillende vormen van hypnose onderscheiden, waarvan die der hypnogene narcotica er een is.

(6) Deze uitspraak is belangrijk; zij beteekent, dat wanneer hij deze voorstellingen in waaktoestand had gereproduceerd, de herkenning vermoedelijk ontbroken zou hebben, in welk geval wij dus met een verschijnsel van cryptomnesie te doen zouden hebben gehad.

aangaande een krankzinnige, August Weck. Hij bezat zulk een buitengewoon geheugen voor woorden en zaken, dat hij op zijn vele en verre voetreizen de hem meegegeven opdrachten, hoe uiteenloopend en met elkaar in strijd ze ook mochten zijn, maanden en jarenlang in zijn geheugen bewaarde en bij gelegenheid uitvoerde. Hij nam woordelijk den inhoud van heele brieven, dien men hem voorgezegd had, in zich op en kon dezen, bij den persoon gekomen, aan wien de brief gericht was, zonder iets weg te laten, opzeggen. Nog na jaren wist hij, wat de meest uiteenloopende personen hem in de meest verschillende plaatsen voorgezet hadden en vergeefsch was het, dat men hem de herinnering moeilijker maakte door hem de grootst mogelijke verscheidenheid van spijzen voor te zetten. Wellicht had hij zijn geheugen in deze richting geoefend, door zijn vreemde gewoonte om bij het afscheid nemen van zijn gastheeren voor iedere ontvangen weldaad afzonderlijk te bedanken, zoodat hij nooit vergat om bij de koffie ook de suiker en de melk te vermelden. Deze krankzinnige maakte, aan een onweerstaanbaren drang gehoor gevend, ieder jaar voetreizen door een zeer groot deel van Duitschland, en door zijn groot geheugen voor plaatsen wist hij weldra overal den weg, tot zelfs in Holland en in Silezie.

Rush schrijft in zijn : „Medical Inquiries and Observations upon Diseases of the Mind" (7) : „Ik vernam van een Luthersch predikant van Duitschen oorsprong, die in Amerika leeft en een aanzienlijk getal Duitschers en Zweden onder zijn gemeenteleden telt, dat bijna allen, kort voor hun dood, in hun moedertaal bidden. Ik heb er, zoo zeide hij, tallooze voorbeelden van, ofschoon verscheidene onder hen, daar ben ik zeker van, sedert 50 of 60 jaar geen Duitsch of Zweedsch hebben gesproken."

Verschillende artsen deden soortgelijke observaties aan het ziekbed van lijders aan ouderdoms-psychosen.

Henry M. Stanley wijst op pag. 199 van zijn : „Cinq Années au Congo" (Bruxelles, Institut National de Géographie) op het buitengewone geheugen der Kongo-negers. Een van hen, het opperhoofd Gamanko, dat hij in 1881 te Stanley-Pool, nadat hij hem in geen vier jaar meer gezien had, ontmoette „se mit alors à refaire l'historique des moindres évènements survenus depuis mon arrivée à Stanley-Pool en 1877. Il n'omit rien, ce qui prouve à quel point le don de la mémoire est développé chez ces aborigènes. Le plus léger incident restait gravé dans son esprit. Il répéta presque mot à mot tout ce que je lui

---

(7) Bij Ribot : „De ziekten van het geheugen", Nederl. vert. Amsterdam, G. Veldt, bl. 189.

avais dit quatre années auparavant, et refit l'énumération complète des présents que nous avions échangés alors."

Ook andere reizigers namen dergelijke faenomenale geheugenpraestaties bij primitieve volkeren waar, gelijk wij b.v. in Schultze's : „Psychologie der Naturvölker" kunnen vinden. ([8])

Groote engrafische ontvankelijkheid en dito reproductievermogen kan men ook vaak bij kinderen opmerken, gelijk de observaties van kinderpsychologen ons leeren. Zooals ik reeds opmerkte, kan dit ons, op grond der biogenetische wet, geen verwondering baren.

Hebben wij tot dusverre te doen gehad met gevallen van hypermnesie (= verhoogde werking van het geheugen) wel in hoofdzaak veroorzaakt door het wegvallen van factoren welke op de een of andere wijze het reproduceeren remmen, thans wil ik nog een oogenblik stilstaan bij die gevallen van hypermnesie, welke naar alle waarschijnlijkheid veroorzaakt worden door een soort activatie-proces der engrammen.

Hiervan maken in de eerste plaats die gevallen van hypermnesie deel uit, welke wij onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden bij koortslijders kunnen observeeren, en waarop reeds zóó vaak door fysiologen en psychologen (door Coleridge b. v.) de aandacht is gevestigd, dat ik meen te kunnen volstaan met deze gevallen hier slechts even aan te stippen.

Verwant aan deze gevallen, die een zuiver pathologisch karakter dragen, zijn, naar mijn meening, o.m. die, geconstateerd door personen die in doodsgevaar verkeerd hebben; deze hebben waarschijnlijk dezelfde oorzaak (verhoogde bloedtoevoer naar de hersenen : bij koortslijders door oorzaken van pathologischen aard, bij drenkelingen enz. onder invloed van emoties ([9]).

---

(8) E. Jaensch wil, blijkens zijn : „Ueber den Aufbau der Wahrnehmungswelt und ihre struktur im Jugendalter" (Leipzig, 1923) de enorme geheugen praestaties van primitieven en kinderen verklaren, door aan te nemen dat zij allen eidetici zijn (bezitters van, zooals Urbantschitsch dit uitgedrukt heeft, „anschauliche Gedächtnisbilder"). In hoeverre deze opvatting juist is, zal voortgezet empirisch onderzoek moeten uitmaken.

Daar in deze opvatting m. i. niets ligt, dat met de strekking van dit artikel in botsing komt, kunnen wij hier verder aan voorbijgaan.

(9) Onder emoties hebben wij te verstaan *gevoelens* van samengestelden aard met een innigen en directen samenhang met het kenleven eenerzijds, de aandrift tot handelen anderzijds. Volgens sommge hersenfysiologen (w. o. Ziehen) staan de emoties (bij uitbreiding: staat het gevoelsleven) in zoo nauw verband met de bloedcirculatie in de hersenen, dat zij het geheele gevoelsleven (de gevoelens van lust en onlust, de affecten, stemmingen, emoties) niet alleen in de hersenschors localiseeren, doch zijn ontstaan zelfs uit fysiologische processen in de hersenen willen verklaren.

Ofschoon tegen dit denkbeeld in dezen vorm ernstige bezwaren kunnen worden ingebracht,

Er zijn verschillende gevallen bekend van drenkelingen e.d., die nog op het allerlaatste oogenblik, vlak voor het moment waarop zij bewusteloos werden, hun geheele leven, tot in de kleinste bijzonderheden, „als in een bioscoop" voor zich zagen afrollen.

„Een dame deelde mij mede — aldus Jelgersma in deel I, pag. 49, 3e druk van zijn : „Leerboek der Psychiatrie" — : Ik reed met mijn man paard. Mijn paard sloeg op hol en ik had het vaste denkbeeld dat ik dood zou vallen. Het paard holde door en ik sloeg er af, maar kwam met den schrik vrij. Gedurende het hollen had ik niet direct een schrik, maar een lange rij gedachten en voorstellingen uit mijn geheele leven dook voor mij op : gedachten en voorstellingen die ik reeds langen tijd niet meer gehad had, en die ik mij op het oogenblik nog maar gebrekkig herinner, maar die zeer talrijk waren. Toen ik gevallen was en opstond, waren de gedachten voorbij."

„Iemand met een zeer helderen geest — aldus F. Winslow ([10]) in zijn : „On the obscure Diseases of the Brain and Disorders of the Mind" (pag 303 e. v.) — stak een spoorweg over op het oogenblik, dat een trein in volle vaart aankwam. Hij had slechts den tijd tusschen de rails te gaan liggen. Terwijl de trein boven over hem heenging, bracht het bewustzijn van zijn gevaar hem alle voorvallen van zijn leven voor den geest, alsof het boek des oordeels voor zijn oogen geopend was."

Mij persoonlijk vertelde eens een eenvoudig man, dat hij enkele uren te voren gedroomd had, dat hij werd vermoord. Op het moment waarop hij droomde dat hij door een revolver-kogel getroffen werd, zag hij — in zijn droom — zijn geheele verleden „als op een bioscoopscherm" aan zich voorbijtrekken. Het is, als ligt de levensfilm in ons gereed, wachtend op een moment om zich voor ons „oog" af te rollen.

Wanneer wij ons een of ander tijdperk uit ons leven voor den geest halen, b.v. een ergens op het land doorgebrachte vacantie, en wij schrijven alle gebeurtenissen uit dat tijdperk, welke wij ons kunnen herinneren, op, dan zal ons blijken, wanneer wij eenige dagen later deze aanteekeningen te voorschijn halen, na er in dien tusschentijd niet meer aan gedacht te hebben,

---

demonstreert het toch duidelijk het feit, dat er een nauw verband bestaan moet tusschen emoties en hersenprocessen (w. o. vullingen der hersenbloedvaten), daar men anders niet licht tot dergelijke theorieën zou geraken. Uit den hoofde acht ik mij gerechtigd, hierboven het woord „verwant" te gebruiken.

(10) Bij Ribot: „De ziekten enz.", pag. 182.

en ze overlezen, dat we thans in staat zijn ons voorvallen te herinneren welke de vorige maal vergeten schenen.

Nemen wij, wederom na verloop van eenige dagen, opnieuw deze aanteekeningen ter hand, dan zullen wij daaraan wederom nieuwe kunnen toevoegen. Wij hebben blijkbaar meer onthouden dan wij aanvankelijk meenden.

In het tijdschrift : „Het Toekomstig Leven" van 1911, pag. 63, schrijft Dr. B. C. Goudsmit, oud directeur der H.B.S. te Zutfen, het navolgende : „Na het gymnasium te Leiden te hebben afgeloopen, studeerde ik van 1865—1873 in de wis- en natuurkunde, en kreeg ik een jaar later, dus acht jaar nadat ik het Grieksch had laten loopen, een jongmensch in huis, leerling van het Zutfensch gymnasium. Het jonge mensch riep mijn hulp in voor de vertaling van het Grieksche werkwoord: epataxe. Ik zocht en zocht en eindigde met te zeggen, dat ik er niet achter was, maar het intrigeerde mij den geheelen avond. Mijn vrouw was bij ons gesprek aanwezig geweest. Den volgenden dag vroeg zij mij, of ik al wist wat epataxe was, en op mijn ontkennend antwoord, zei ze lachend : wat dom, het is een tijd van het werkwoord tuptoo. Wat bleek nu ? Ik had 's nachts hardop gedroomd : tuptoo, futurum : pataxoo, aoristus : epataxa, enz. Den volgenden morgen was ik het totaal vergeten, maar mijn vrouw, die geen woord Grieksch kent, was opgestaan en had genoteerd : tuptoo, pataxoo, epataxa. Het blijkt dus, dat ik in den droom de herinneringen uit mijn gymnasiumtijd weer had teruggekregen, die na het ontwaken weer verdwenen waren."

Abercrombie vermeldt in zijn : „Inquiries concerning the intellectual powers" (pag. 280) het geval van een kassier bij een der voornaamste banken van Glasgow. Deze werd eens op zijn kantoor lastig gevallen door iemand, die zes pond sterling uitbetaald wenschte te krijgen. Verscheidene personen, die vóór hem gekomen waren, wachtten rustig hun beurt af, maar hij was zoo ongeduldig, zoo lawaaierig en zoo onuitstaanbaar, vooral door zijn gestotter, dat een der bedienden den kassier verzocht, hem te betalen om van hem verlost te worden. Hij gaf daaraan gevolg met een gebaar van ongeduld en zonder er aanteekening van te maken. Bij het afsluiten van de boeken, acht of negen maanden later, wilde de balans niet sluiten : er zat een fout van zes pond in. De kassier zocht eenige dagen lang vergeefs naar het verschil. Eens op een dag kwam hij, door vermoeienis overmand, thuis, legde zich te bed en droomde, dat hij zich op zijn kantoor bevond, dat de stotteraar zich aanmeldde, enz, en weldra beeldden alle bijzonderheden van deze geschiedenis zich getrouw in zijn droom af. Hij had nu verder het geluk met de herinnering aan dezen droom te ontwaken. Hij spoedde zich naar zijn kan-

toor, keek zijn boeken na en ontdekte, dat hij de post destijds niet ingeschreven had. Nu klopte zijn balans.

Freud maakt in zijn : „Traumdeutung" (pag. 8) gewag van een patient, die gedroomd had, in een koffiehuis een glaasje „Kontuszówka" besteld te hebben, een naam die hij naar zijn weten nooit gehoord had en op rekening van zijn droomfantasie wilde schuiven. Freud vertelde hem echter, dat „Kontuszówka" een Poolsche drank is, waarvan de naam hem van aanplakbiljetten bekend moest zijn. De patient wilde dit eerst niet gelooven, maar toen hij eenige dagen later naar een koffiehuis ging, zag hij den naam inderdaad op een reclameplaat staan, en nog wel op den hoek van een straat, waar hij reeds sedert maanden minstens twee maal per dag langs gekomen was.

Abercrombie vermeldt op pag. 149 van zijn reeds genoemd boek het geval van een kind, dat op den leeftijd van vier jaar een schedeloperatie onderging. Toen het weer hersteld was, had het geen enkele herinnering meer, noch van het geval, noch van de operatie. Maar op den leeftijd van 15 jaar beschreef het, in een ijlende koorts, aan zijn moeder de operatie, de lieden die er bij geweest waren, hun kleeding en andere kleine bijzonderheden met groote nauwkeurigheid. Tot dusverre had het kind er nooit over gesproken, en het had nooit iemand al deze bijzonderheden hooren geven.

*Deze beide gevallen, twee voorbeelden uit vele, demonstreeren, dat wij ons onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden ook datgene herinneren kunnen, waar wij geen aandacht aan geschonken hebben.*

De Engelsche wijsgeer William Hamilton (1788—1865), wiens filosofie door J. Stuart Mill gecritiseerd werd in diens bekende : „Examination of Sir William Hamilton's Philosophy" (1865), heeft eens opgemerkt, dat wij waarschijnlijk in principe over een onbeperkte engrafische ontvankelijkheid beschikken alsmede over een dito reproductie-vermogen. Men heeft dit denkbeeld, in de dagen waarin hij het uitsprak en neerschreef, als fantastisch en in het geheel niet op feiten berustend beschouwd.

Thans denken wij er een beetje anders over.

In 1870 hield Ewald Hering zijn beroemd geworden voordracht : „Ueber das Gedächtnis als eine allgemeine Funktion der organisirten Materie", waarmede hij den aanvang van een nieuwe aera inluidde. Geheel onafhankelijk van hem werden zijn opvattingen in 1875 door Laycock („ A chapter on some organic laws of personal and ancestral memory" in : „Journal of mental science" vol. 21, 1875) en in 1880 door Butler („Unconscious memory") naar voren gebracht. Men vindt haar uitgewerkt bij Semon in zijn geschrift : Die Mneme

als erhaltender Prinzip im Wechsel des organischen Geschehens" (Leipzig, Engelmann, 1911).

Wij willen ons hier niet verdiepen in de vraag, in hoeverre deze physiologische hypothesen met betrekking tot retentie, reproductie en associatie ([11]) in staat zijn de feiten redelijk te verklaren, ([12]) doch alleen wijzen op het feit, dat de arbeid dezer fysiologische psychologen zeer veel heeft bijgedragen tot de kennis met betrekking tot het geheugen, en aangetoond, dat wij reeds bij de allerlaagste dieren van zooiets als een geheugen kunnen spreken([13]), ja, dat wij dit begrip tot op zekere hoogte reeds in de plantenwereld aantreffen.([14])

Op grond dezer onderzoekingen, welke ook de belangstelling van onderscheidene neurologen voor het geheugenonderzoek wakker riepen, en hen menige merkwaardige ervaring aan het ziekbed (waarvan ik hiervoor enkele voorbeelden gaf) deden opteekenen en publiceeren, begon men in te zien, dat William Hamilton de plank wel eens minder ver mis geweest kon zijn, dan men aanvankelijk vermoedde.

---

(11) Onze landgenoot, de voortreffelijke neuroloog C. U. Ariens Kappers, heeft aangetoond, dat gelijktijdige prikkels, welke van verschillende plaatsen af (b. v. van af het gezichts- en het gehoororgaan) herhaaldelijk in het zenuwstelsel dringen, daarin een neuronale schakeling veroorzaken tusschen de centra (hier: tusschen gezichts- en gehoorscentrum) waar zij aankomen. Dit is zijn wet van de neurobiotaxis, welke hem heeft doen erkennen, dat dezelfde wetmatigheid (associatie-wet welke men voor den opbouw van ons zieleleven kent, dus mede voor den stoffelijken opbouw van het zenuwstelsel schijnt te gelden. Dit kan geen verwondering baren, wanneer wij bedenken, hoe nauw het psychische met het fysische verbonden is. Spinoza placht dit te formuleeren met de woorden: dat de modi van de Denking (het zieleleven) en de Uitbreiding (de stof) aan denzelfden grond gebonden zijn, waarin tevens zijn verklaring van het psychofysisch parallelisme gelegen is.

De aanhangers dezer leer van het psycho-fysisch-parallelisme — een zeer groot percentage onzer fysio- en psychologen — zoekt het stoffelijk equivalent van reproduceeren en retenteeren in moleculaire e. d. veranderingen in neurieten en gangliencellen.

(12) Zij zijn daartoe slechts binnen zekere grenzen in staat; daarbuiten staan wij voor, tot op heden onopgeloste, moeilijkheden, gelijk door o. m. Erich Becher („Gehirn und Seele", 1911) is aangetoond. Enkelen, w. o. Driesch, meenen, op grond van o. m. dit feit, tot de onjuistheid van het psycho-fysisch-parallelisme en tot de juistheid der psycho-fysische-wisselwerkingstheorie te kunnen besluiten. Zeker is, dat het laatste woord over deze vraagstukken voorloopig nog niet gesproken zal worden.

(13) Inderdaad kan het z. g. reageeren op een historischen basis van reactie (de „handeling") als een product van een geheugen-functie worden beschouwd.

(14) Wanneer wij de aangeboren gewoonten der dieren (de z. g. instincthandelingen) als producten van het soortgeheugen beschouwen, dan moeten wij ook reeds bij de planten van een soortgeheugen gewagen, gelijk dan ook wel gedaan wordt.

Eerst bij de dieren kunnen wij spreken van verworven gewoonten en daarmede van een individueel geheugen.

Wanneer men mij, op een kwaden dag, de vraag zou stellen, in gedachten een reis per boot te maken van Groningen naar Maastricht, en alle vaarten enz. op te noemen waar ik dan door, alle steden en dorpen waar ik dan langs kom, dan zou blijken, dat ik tot een dergelijke praestatie niet meer in staat zou zijn, dat ik zeer vele van deze vaarten en steden „vergeten" ben, d. w. z. dat ik onder normale omstandigheden en voorwaarden niet meer in staat ben een zeker aantal namen, welke ik eens „geleerd" heb, te reproduceeren.

Wij hebben hier met een normaal vergeten te doen, een proces, dat door o.a. Ebbinghaus, den vader der geheugenpsychologie, werd bestudeerd.

Men verklaart dit normale vergeten algemeen door aan te nemen, dat engrammen, welke gedurende langen tijd werkeloos blijven, langzamerhand aan reproductie-vermogen inboeten. Slechts onder zeer bijzondere omstandigheden (zooals b.v. verhoogde stofwisseling in de hersenen bij koorts) zouden zij dan weer tot reproduceeren in staat zijn, gelijk de ervaring ons — blijkens de gegeven voorbeelden — doet veronderstellen. De vraag is echter of het normale vergeten wel geheel als het product van het niet meer gebruiken van engrammen gezien moet worden, of daarnaast niet een verdringingsproces daarvoor aansprakelijk gesteld moet worden.

Het begrip der verdringing heeft vooral door de theorieën van Freud ingang gevonden.

Freud leert, dat een aantal indrukken, gedachten, gevoelens e.d., die vroeger, korter dan wel langer geleden, in ons denkleven bewust zijn geweest, daaruit verbannen, „verdrongen" zijn, omdat zij in ons bewuste denkleven hinderlijk, biologisch *on*nuttig waren. Zij zijn naar die laag van het ons onbewuste verdrongen, welke wij als het z.g. „onderbewuste" kennen.

De verdringing veroorzaakt de z.g. a-mnesieën. De meest eenvoudige vorm van amnesie is die, waarbij wij ons met geen mogelijkheid den naam kunnen herinneren van iemand die ons onaangenaam is. Bij de meer gecompliceerde vormen kunnen wij ons gansche gedeelten van ons leven niet meer herinneren. De meest gecompliceerde vormen zijn die, waarbij de patienten hun gansche verleden vergeten zijn. Is dit verdringen, waardoor amnesieën ontstaan, nu een normaal dan wel een pathologisch proces? Ongetwijfeld kunnen er pathologische verschijnselen (neurosen) uit ontstaan, daar immers de verdrongen elementen, onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden, op allerlei wijzen tot uiting trachten te komen. Daar hebben wij echter momenteel niet mede te maken. Het gaat hier om de vraag, of het verdringen „an sich" principieel als pathologisch dient te worden beschouwd.

*Mijn* antwoord op deze vraag luidt, dat wij in principe het verdringen als een proces, dat een zekere biologische beteekenis heeft, moeten beschouwen, en dat zijn analoga in de dierenwereld bezit. Want is het ongerijmd om van een verdringings proces te spreken, wanneer de vlinder haar (aangeboren) rupsengewoonten (soortgeheugen), welke voor haar (als vlinder) van geen biologische waarde meer zijn, blijkt „vergeten" te hebben, om in dit vlinderbestaan een geheel nieuw stel te gebruiken. Of wanneer wij de diverse stadia van het kikkervischje bestudeeren... ?

Kan men hier niet met recht van een verdringingsproces spreken, van een plotseling verlies van (soort-) geheugen, werkzaam in het belang van de instandhouding van individu en soort!?

Hebben wij hier niet met een proces te doen, in principe tot op zekere hoogte analoog aan dat van den soldaat, die op het slagveld zijn wapenbroeders door een granaat aan stukken ziet scheuren, een aanblik, welke hij niet verdragen kan en hem doet bezwijmen, en die nu uit zijn flauwte ontwaakt zonder herinnering aan hetgeen meer of minder onmiddellijk daarvoor is voorgevallen? Of aan dat van den man, die de moeilijkheden in zijn leven niet langer de baas kon blijven, die daardoor op het punt stond krankzinnig te worden, of zich een kogel door het hoofd te jagen, en nu op een goeden morgen ontwaakt zonder eenige herinnering aan zijn verleden, met verlies van zijn individueel geheugen......

Wekt dit alles nu niet de geneigdheid in ons op, tot de overtuiging te geraken, dat in dier en mensch een psychisch mechanisme werkzaam is, dat onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden een *versneld* vergeten — tot heil van individu en soort — kan bewerkstelligen? En is het zoo ongerijmd te veronderstellen, dat datzelfde mechanisme ook tot een langzaam functionneeren in staat is, hetgeen dan zou beteekenen, dat een deel van het z.g. normale vergeten beschouwd moet worden als het product van een *langzaam* functionneeren van dit mechanisme, waardoor datgene verdrongen wordt wat we niet meer gebruiken, wat geen biologisch nut meer voor ons bezit, wat ons tot geestelijke ballast geworden is......

Op dit stramien voortbordurend en resumeerend komen wij tot de erkenning :

I dat vergeten een begrip is, waarmede, althans gedeeltelijk, een functioneel psychisch proces wordt aangeduid, *dat niet geheel vanzelf verloopt* (niet geheel en al verklaard kan worden uit het inboeten aan reproductievermogen der engrammen door „werkeloosheid"). Voor zoover het als zoodanig (als het product van verdringing) dient te worden aangemerkt, is het

m.i. jonger dan dat van het onthouden. Mogelijk heeft het zich in den loop van het evolutie-proces ontwikkeld, waardoor de cultuurmensch beter tot vergeten (en daarmede tot scherpzinnig denken, dat voor een belangrijk deel op oordeelkundig vergeten, op een scheiden van het essentieele van het bijkomstige neerkomt) in staat is dan de wilde, het kind en diegenen wier hoogere psychische functies door gebrekkige ontwikkeling van (door degeneratieve processen in) het zenuwstelsel niet behoorlijk (meer) kunnen verloopen ;

II dat onderscheidene groepen feiten (waarvan ik er hiervoor enkele vermeld heb door er voorbeelden uit te grijpen) ons leeren, dat veel van datgene wat wij vergeten wanen, dit in feite niet is, en onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden nochtans geproduceerd kan worden ([15]) waarbij dan soms, zooals wij zagen, de herkenning (het bewustzijn met gereproduceerd materiaal te doen te hebben) ontbreekt;

III dat geenszins steeds slechts datgene gereproduceerd kan worden, wat door het zoeklicht der aandacht beschenen werd, doch wel degelijk ook veel van hetgeen z.g. *onbewust* waargenomen werd.

De consequenties van dit alles, met betrekking tot de resultaten, op spiritistische seances bereikt, zijn duidelijk.

Het medium bevindt zich daar in toestanden van (intermediaire-) hypnose ; het waakbewustzijn wordt gedeeltelijk of geheel uitgeschakeld, weerstanden vallen weg, het verdringingsmechanisme werkt, over de geheele linie, minder krachtig, de verschillende lagen van het ons onbewuste kunnen zich gemakkelijker manifesteeren, het medium zinkt tijdelijk een trap terug op den ladder der evolutie, wordt meer gelijk aan het kind en den wilde... ([16]) Het verschijnsel der „objectivation des types" begint op te treden, secondaire en tertiaire persoonlijkheden ontwikkelen zich — voor een belangrijk deel doordat de media zich met overledenen identificeeren en zoodoende onderbewuste spanningen uitleven — welke persoonlijkheden zoo vaak over de herinnering aan, door het medium in zijn waaktoestand vergeten (verdrongen) perioden blijken te beschikken. ([17])

---

(15) Hetzij dan door activeering der engrammen door veranderingen in o. m. de bloedcirculatie, dan wel door het overwinnen of wegvallen van weerstanden (verzwakking van het verdringingsmechanisme) of door z. g. vrij te laten associeeren......

(16) Binnenkort kom ik op dit onderwerp nader terug in een opstel, dat de vraag zal behandelen of het mediumschap als een verschijnsel van regressie (atavisme) dan wel van evolutie beschouwd moet worden.

(17) Dit blijkt reeds bij die gevallen van secondaire persoonlijkheid het geval te zijn, waarbij nog geen identificatie met een overledene in het spel is, gelijk deze bij enkele hysterische patienten, zooals b. v. Felida X, geconstateerd zijn. Dit klassieke geval werd voor het eerst door

Onder deze omstandigheden geloof ik thans wel te mogen beweren, dat de mogelijkheid met een verschijnsel van cryptomnesie te doen te hebben op de spiritistische seance grooter is, dan van Rossem in zijn genoemd werk geneigd is te veronderstellen, waarmede ik geenszins wil beweren, dat het door hem vermelde, door mij geciteerde, geval als een geval van cryptomnesie dient beschouwd te worden. Ik wil daar geen oordeel over uitspreken. Het behoort tot die gevallen welke een gevoel van onrust nalaten als we ze spiritistisch verklaren, doch waarbij de animistische hypothese ons toch evenmin volkomen kan bevredigen.

Het gaat hier slechts om een *principieele uiteenzetting* welke ten doel heeft aan te toonen, dat men meer rekening moet houden met den factor der cryptomnesie op spiritistische seances, dan men als regel geneigd is te doen, omdat onze engrafische ontvankelijkheid en ons reproductie-vermogen grooter zijn, dan men algemeen veronderstelt.

T.

# Astrologie.

door Dr. R. A. BIEGEL.

Wat is astrologie? De vertaling van het woord kan ons niet veel licht brengen. Het woord beteekent sterrekunde, zooals psychologie zielkunde beteekent. Maar de naam sterrekunde is gereserveerd voor de astronomie, en in tegenstelling met deze wordt astrologie gewoonlijk vertaald door sterrenwichelarij.

Toch was de astrologie in haar bloeitijd wel degelijk een wetenschap, een sterrekunde, die ernstige en geleerde beoefenaars had. Maar tegelijkertijd

---

Azam beschreven en zijn rapport door Binet in diens: „Les Altérations de la Personalité" overgenomen. Haar tweede toestand kenmerkte zich door o. m. grootere geheugencapaciteit, hetgeen begrijpelijk is voor wie inziet, dat in secondaire persoonlijkheden verdrongen elementen naar voren treden.

Het komt mij voor, dat wij in deze gevallen van secondaire persoonlijkheid tot op zekere hoogte analoga van die, welke men bij pseudo-spiritistische media kan constateeren, en die door mij in deel II van mijn: „Beknopte Handl. d. Psych. Res." zijn behandeld, mag zien. Bij beide groepen gevallen hebben wij te doen met een „vlucht" in een secundaire persoonlijkheid, een uiting van de wensch een ander te zijn.

Bij het pseudo-spiritistische medium leiden milieu invloeden er toe, dat een identificeering met een overledene plaats vindt, waardoor een zeer bijzonder type secondaire persoonlijkheid ontstaat.

was zij een geloof en een wereldbeschouwing. Aan dit drievoudig karakter is het te danken, dat zij in de middeleeuwen zulk een grooten invloed had.

Het is niet mijn bedoeling in dit artikel een overzicht te geven van de historische ontwikkeling der astrologie : de behandeling van dit onderwerp behoud ik mij voor tot later. Wat ik wil schetsen is de stand der astrologie in de 16e en het begin der 17e eeuw, wat ik wil trachten te verklaren, is, waarom zij daarna zoo in aanzien daalde, door de geleerden van dien tijd niet meer beoefend werd en zonk op het peil van bijgeloof en toovenarij.

De 16e en 17e eeuw. De namen van drie beroemde sterrekundigen komen ons voor den geest : Copernicus, Tycho Brahe en Johannes Kepler. Copernicus : de ontwerper van het naar hem genoemde wereldstelsel, Tycho Brahe : de beroemde Deensche astronoom, Kepler : leerling en medewerker van Brahe, dien we allen kennen door de bekende „wetten van Kepler".

Tycho Brahe en Kepler zijn de laatsten die tegelijkertijd astroloog en astronoom waren. Vaak wordt het voorgesteld, alsof zij de astrologie verwierpen voor de astronomie, alsof zij bijgeloof offerden voor wetenschap. Maar dit is onjuist. Men mag aannemen, dat zoowel Tycho Brahe als Kepler overtuigde astrologen waren, d.w.z., dat zij geloofden, dat het lot van den mensch wordt bepaald door den stand van den sterrenhemel, en de plaatsing van zon, maan en planeten op het oogenblik van de geboorte. Het doel, dat zij oorspronkelijk met hun wetenschappelijk werk nastreefden, was de verbetering der planetentabellen, die bij het stellen van horoscopen gebruikt werden.

Vele jaren werkte Tycho Brahe aan de verbetering van deze tabellen. Verder werkte hij een sterrekaart uit, waarop meer dan 1000 sterren voorkwamen, omdat de plaatsbepaling der planeten aan den hemel met behulp der oude kaarten niet nauwkeurig genoeg kon geschieden. Ook hield hij zich bezig met het probleem, hoe regelmatig loopende klokken te verkrijgen, een zeer gewichtig iets bij planeten- en sterrenwaarnemingen. Dit probleem werd eerst opgelost door Kepler met behulp van den Zwitserschen klokkenmaker Bürgi.

In het jaar 1579 hield Brahe een beroemde rede aan de Kopenhaagsche Universiteit waarin hij o. a. de astrologie warm verdedigde. Hij stond in groot aanzien bij koning Frederik II en stelde de horoscoop voor ieder van diens drie zonen, dadelijk na de geboorte. Deze horoscopen zijn ons bewaard gebleven, een ervan is door Brahe zelf geschreven.

Kepler zette Tycho Brahe's werk voort. Zijn eerste twee wetten aangaande de planetenbanen vond hij bij het bewerken van Brahe's waarnemin-

gen van de planeet Mars. Ook Kepler stelde horoscopen, een van de laatste was die van Wallenstein.

Het stellen en uitleggen van een horoscoop was in dien tijd een heel moeilijk en tijdroovend werk, waartoe alleen zeer bekwame menschen in staat waren. Dat er veel horoscopen gesteld werden door personen, die daartoe niet geroepen waren, en die het vak van astroloog alleen uitoefenden om er voordeel van te trekken, spreekt wel vanzelf. Daarom voelde Brahe zich meer dan eens genoodzaakt, om voor dergelijke praktijken te waarschuwen, en erop te wijzen, hoe verkeerd het is elke voorspelling zoo maar blindelings te gelooven. Zelfs de ervaren sterrekundige van dien tijd kon geen volkomen juiste horoscoop stellen, omdat de tabellen, waarmede hij werkte, nog onbetrouwbaar waren. Veel vergelijkende studie was nog noodig, om alle fouten te elimineeren. Deze waarschuwingen hebben het misverstand in de wereld gebracht, als zou Brahe de astrologie hebben verworpen.

Hoe komt het nu, dat zij, die de astrologie dienden met zoo groote toewijding, tegelijkertijd de oorzaak waren, dat zij als wetenschap verwaarloosd werd, zoodat zij te gronde moest gaan?

Hiervoor zijn twee redenen te noemen. De eerste was, dat de nieuwe wetenschap, de sterrekunde, de leer van de beweging der hemellichamen, zoo zeer de belangstelling der geleerden trok, dat zij om haar zelve beoefend werd en niet meer als hulpmiddel voor de astrologie. De moeder-wetenschap kwam in het vergeetboek, de dochter-wetenschap kwam in korten tijd tot grooten bloei.

Zeer gewichtig is ook de tweede reden. In de astrologie stond de aarde in het middelpunt van het heelal; zon, maan en planeten en ook de spheer der vaste sterren, draaiden om de aarde als middelpunt. In zekeren zin waren zij er alleen voor de aarde, in casu den mensch, te beïnvloeden. De astrologie was dus gebaseerd op het oude wereldstelsel van Ptolemaeus. Nu dit verworpen was, en het nieuwe wereldstelsel van Copernicus daarvoor in de plaats was gekomen, had men de astrologie op de nieuwe basis moeten omwerken. Maar aangezien de belangstelling voor de astrologie op dat oogenblik niet groot genoeg was, liet men haar eenvoudig vallen als iets, dat behoorde tot een overwonnen standpunt.

Zoo ging de astrologie onder. Maar in onze dagen is zij weer tot nieuw leven gekomen, vooral door toedoen van de theosophie. Er zijn in den laatsten tijd vele boeken over astrologie verschenen. De astrologie bestaat weer als geloof en als wereldbeschouwing. Maar men kan niet zeggen, dat zij weer

bestaat als wetenschap. Daartoe is zij op het oogenblik te veel gemengd met dogmatische leerstellingen en zijn de boeken, over dit onderwerp geschreven, te weinig nuchter en zakelijk. De schrijvers trachten te overtuigen op geloofsgronden, inplaats van strenge bewijzen te leveren. Wetenschappelijk gevormde menschen leggen deze boeken als onbruikbaar en ongenietbaar ter zijde en zien er van af, zich in de astrologie te verdiepen.

Dit is zeer te betreuren, want m. i. heeft de wetenschap het laatste woord over de astrologie nog niet gesproken. Wat gedurende vele eeuwen het menschdom zoo sterk heeft beïnvloed, verdient, dat men het niet verwerpt voor dat zeker is, dat het geen waarde heeft. Dit laatste is nog niet vastgesteld.

Hoe is het bewijs van de waarde, of waardeloosheid van de astrologie te brengen? Men heeft daartoe een groot aantal horoscopen noodig, zonder fouten uitgerekend door menschen, die met tabellen kunnen omgaan. Dit deel der werkzaamheden, zoo bezwaarlijk en tijdroovend in vroegere tijden, is heel gemakkelijk geworden, daar alle benoodigde gegevens in betrouwbare tabellen zijn samengesteld.

Deze horoscopen moeten worden uitgelegd door personen, die daarvoor de noodige kundigheden bezitten. Hiertoe behoort in de eerste plaats een gave voor invoeling en synthese. Verder een behoorlijke kennis van de terminologie der moderne psychologie. In de derde plaats voldoende wetenschappelijke scholing, om vergelijkende studies te maken aan de hand van de beschikbare horoscopen om daardoor de nog ver van volmaakte tabellen, in gebruik bij de uitlegging, te toetsen en te verbeteren.

Zooals men ziet, zijn de eischen, aan den „wichelaar" te stellen, niet gering.

Zijn dan deze horoscopen uitgelegd, dan moeten zij vergeleken worden met de werkelijkheid en moet zorgvuldig punt voor punt worden nagegaan, in hoeverre elke horoscoop „klopt". Wanneer nu blijkt, dat het aantal punten, waabij overeenstemming verkregen wordt niet grooter is dan het aantal, dat de waarschijnlijkheidsrekening berekent voor een geheel willekeurige synthese, dan is de astrologie waardeloos. Is het aantal grooter, dan berusten de astrologische leerstellingen op waarheid. In dit geval is de bestudeering der astrologie van groot belang. Nu niet zoozeer voor de astronomie als wel voor de psychologie.

Bovenstaand programma van onderzoek is nog ver van verwezenlijkt. Want menigeen moge, in de afgeslotenheid van zijn studeervertrek, zich be-

zighouden met het stellen en uitwerken van horoscopen, tot vergelijkende studie komt het zelden, en zeer zeker is er op dit gebied nog weinig samenwerking. Laten wij hopen, dat de reeks artikelen, die ik in dit tijdschrift zal schrijven over astrologie, velen er toe zal brengen mede te werken aan de oplossing van het vraagstuk, of de astrologie is een bijgeloof, dan wel een tak van wetenschap, die het verdient, opnieuw tot bloei te worden gebracht.

Utrecht, Januari 1929.

*Naschrift der Redactie.*

Het is hier de plaats te wijzen op een opstel van Dr. K. H. E. de Jong over : „Astrologie" voorkomende in het : „Maandblad v. d. Vg v. P. O. en T. M." van Oct. 1919.

De schrijver eindigt deze verhandeling aldus :

„Ten opzichte van de astrologie is een dergelijk onderzoek vereischt als door de bekende „Society for Psychical Research" ten opzichte van „telepathie" en „hallucinaties" is ingesteld. Door met onvermoeiden ijver honderden, ja duizenden gevallen te verzamelen en te kritiseeren, is dit genootschap er in geslaagd een grondslag te leggen, die vertrouwen heeft gewekt ook bij psychologen, die zich eerst geheel afkeerig betoonden van al wat naar „occultisme" zweemt.

Men moet van een groot aantal kinderen (minstens duizend) het tijdstip der geboorte op onwraakbare wijze vaststellen en vervolgens nagaan, wat er, volgens de astrologie van die kinderen ten opzichte van levensduur, gezondheid, karakter enz. te verwachten is. Mocht dan na verloop van tien, van twintig jaren of nog later, de uitkomst hierbij de toevalskansen schitterend overtreffen, dan zou de realiteit der astrologie onwedersprekelijk bewezen zijn, ook al zou ons de samenhang zelf tusschen het menschelijk leven en de constellaties onbegrijpelijk blijven. Mocht echter de uitkomst van dien aard zijn, als men ze krachtens het toeval moet verwachten, dan ware de astrologie werkelijk ten dood gedoemd, niet door machtspreuken of spot, maar door het getuigenis van een ontzagwekkend feitenmateriaal. In beide gevallen echter zou de beslissing een groote weldadige uitwerking hebben."

Belangrijk is ook het navolgende citaat uit Dr. de Jong's genoemd opstel

„Evenals n. l. het staren op een kristal bij menschen van een zekeren aanleg wonderbaarlijke visioenen kan doen ontstaan, zonder dat het kristal zelf de oorzaak van de geziene tooneelen is, aldus zou de beoefening der astrologie een voorwaarde kunnen zijn, om bij een zekere geestesgesteldheid de gave der profetie op te wekken zonder dat de sterren zelve eenigen overheerschenden invloed hadden op de lotgevallen der menschen."

# La Sensation du déjà vu.

In mijn opstel over : „Cryptomnesie" in n° III en IV wees ik er op, dat het begrip „herinnering" een drietal mogelijkheden inhoudt, t. w. die der retentie, reproductie alsmede die van het bewustzijn juist gereproduceerd te hebben, het z.g. „juistheidsbewustzijn", ontstaande door de samenwerking van een aantal factoren waarvan die der herkenning wel de meest belangrijke is.

In sommige gevallen nu blijkt de herkenning bij het reproductie-proces te kunnen ontbreken.

Wij hebben dan met een z.g. *negatieve herinneringsstoornis* te doen.

Bij de *positieve herinneringsstoornis* hebben wij met het omgekeerde te maken en verschijnt derhalve het nieuwe (het ons onbekende) ons als bekend. Het verschaft ons dan, wat de Franschen noemen, „la sensation du déjà vu".

Dr. de Jong houdt dus rekening met de mogelijkheid dat het horoscoop trekken iets analoogs is aan het staren op den magischen spiegel.

In dit licht behoort o.i. ook de z.g. oogendiagnostiek van Liljequist en Peczely eens bezien te worden.

Een typisch geval van positieve herinneringsstoornis vinden wij in het : „Archiv für Psychiatrie" (1876, VI, 2) medegedeeld door Arnold Pick. Het betreft een ontwikkelden man, met veel ziekteinzicht, die een goed beeld van zijn lijden vermocht te geven, dat hem tegen zijn 32$^{e}$ jaar overviel.

Als hij aan een feest deelnam, de een of andere plaats bezocht, iemand ontmoette, enz. schenen hem deze gebeurtenissen met alle omstandigheden steeds zoo gemeenzaam, dat hij zeker meende te weten, reeds vroeger dezelfde indrukken te hebben gehad, met precies dezelfde personen en voorwerpen om zich heen, met denzelfden hemel, hetzelfde weer, enz. Verrichtte hij een nieuwe bezigheid, dan kwam het hem voor, reeds vroeger en onder dezelfde omstandigheden deze bezigheden verricht te hebben. Dit gevoel ontstond dikwijls denzelfden dag, na verloop van eenige minuten of eenige uren, soms echter ook een volgenden dag, maar steeds met een volkomen helderheid.

Gevallen, die zich in een dergelijken, bijna chronischen, vorm vertoonen zijn zeldzaam, de meeste dragen een meer acuut karakter.

„Wigan deelt mee dat, terwijl hij den lijkdienst van prinses Charlotte in de kapel van Windsor bijwoonde, hij plotseling het gevoel kreeg, vroeger reeds getuige van hetzelfde schouwspel te zijn geweest" (Ribot : „De ziekten van het geheugen", Amsterdam, Veldt, pag. 194). Lewis (bij Ribot) merkt

op, dat het ons wel eens in een vreemd land overkomt, dat een wending van een voetpad of een rivier ons een landschap doet zien, dat wij meenen reeds vroeger eenmaal aanschouwd te hebben.

Kloos maakt in : „Binnengedachten" n° 399 („De Nieuwe Gids", Dec. 1928) melding van „sensations du déjà vu" welke hij bij zich zelf op zijn reizen in Zuid-Duitschland waarnam.

O, hoeveel malen als ik door zuidlijk-duitsche steden schrijdend
Opeens van binnen-uit moest stilstaan, voelde ik : Hier geweest
In oer-oude eeuw reeds is mijn wezen als deeszelfde geest......
En 'k hield de hand op 't hart, waar 't bloed plots vreemdlijk gudste.

Volgens Jelgersma komt deze stoornis zeldzaam voor, 't meest echter in de jeugd. Ook wordt zij, volgens hem, wel waargenomen in aansluiting aan epileptische aanvallen (Leerb. d. Psychiatrie, I, 3[e] druk, pag. 123).

Erwin Wexberg, een leerling van Adler, ziet, als rechtgeaard „Individual" psycholoog, dit verschijnsel teleologisch. „Das Déjà vu tritt recht häufig in bedrängten Situationen auf...... In bedrängter Lage, die schwierige Entschlüsse fordert, scheint aber das plötzlich auftauchende Gefühl : „Das alles ist mir nicht neu, ich habe es schon einmal erlebt, ja, ich könnte voraussagen, was nun kommt" — nicht ohne finalen Sinn zu sein. Die fiktive Identifizierung mit einem früheren Erlebnis schafft Beruhigung und Entspannung, alle Schwierigkeiten scheinen gemildert, eben dies, was sich jetzt abspielt, sei schon einmal geschehen. Es ist wie eine Flucht vor dem Druck einer unerträglichen Realität, der Fata Morgana vergleichbar. So wie diese an die Voraussetzung einer Senkung der intellektuellen Funktionen durch Hunger und Erschöpfung gebunden ist, so kann das Déjà vu nur unter den pathologischen Bedingungen der Uebermüdung zustandekommen. Aber in beiden Fällen bedient sich die personale Finalität des krankhaft veränderten Apparats, um im Wege einer primitiven Wunscherfüllung das Ziel einer vorübergehenden Beruhigung durchzusetzen." (*Individual Psychologie,* Hirzel, Leipzig, 1928, pag. 36).

De „sensation du déjà vu" is, volgens Wexberg, dus een product van ons wenschleven, evenals de (wensch-) droom en de waak- (wensch-) droom welken wij als fata morgana kennen. De wensch is hier : „och had ik dit gebeuren reeds eenmaal beleefd ik zou er dan thans wat minder vreemd tegenover gestaan hebben," of juister nog : „geen nieuwe emoties meer ; dat ken ik al !" Het komt mij voor dat wel een aantal van gevallen van „sensation du

déjà vu", welke als positieve herinneringsstoornissen dienen te worden aangemerkt, door deze hypothese gedekt kunnen worden, doch geenszins alle.

Ofschoon zeer zeker een groot aantal gevallen van „sensation du déjà vu" als producten van positieve herinneringsstoornissen gezien moeten worden, zoo komt het mij nochtans voor dat n i e t a l l e gevallen als zoodanig dienen te worden aangemerkt. De uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek nopen ons rekening te houden met het feit dat helderziendheid in tijd en ruimte tijdens den slaap (paragnostische droomen) ons voor gevallen van „sensation du déjà vu" kunnen plaatsen, welke door de hypothese der positieve herinneringsstoornissen niet langer gedekt kunnen worden.

Er zijn in de parapsychologische litteratuur goed geconstateerde gevallen bekend van personen, die tijdens hun slaap personen of landschappen waarnamen, welken zich op grooten afstand van hun lichaam verwijderd bevonden (z.g. telaesthesie), of gebeurtenissen (ontmoetingen) welke zich eerst na verloop van weken, maanden, jaren verwezenlijken ([1]).

Is het nu ongerijmd te veronderstellen, in aanmerking genomen de ervaringen op het gebied van ons normale droomleven, dat wij uit den slaap, waarin wij een paragnostischen droom hadden, kunnen ontwaken zonder de herinnering aan dezen droom, doch dat nochtans bij een bezoek aan het landschap, dat wij in dezen droom op supernormale wijze waarnamen, of bij de ontmoeting met de persoon uit ons droomgezicht, het bewustzijn van het „déjà vu" zich (ten rechte) aan ons kan opdringen ?

Zoo behoeft dus „la sensation du déjà vu" niet langer *algemeen* als een pathologisch verschijnsel beschouwd te worden, gelijk de oudere psychologen deden. De parapsychologie noopt ons rekening te houden met het feit dat *niet alle* gevallen van „sensation du déjà vu" als gevallen van positieve herinneringsstoornis dienen te worden aangemerkt.

Toen Nietzsche zich in Augustus 1881 te Maria Sils bevond kwam plotseling het denkbeeld bij hem op, dat alles wat is, eenmaal wederkomt, juist zooals het geweest is, en dat deze wederkeer zich tot in het oneindige, tot in alle eeuwigheid, herhaalt.

Nietzsche is niet de eenige denker, bij wien wij een dergelijk denkbeeld verkondigd vinden. Wij vinden het in het oude Griekenland reeds bij Herakleitos, den lievelingswijsgeer van Nietzsche. En gaan wij nog verder terug

(1) Zie o. m. deel II van mijn: „Beknopte Handl. d. P. R.", pag. 145 e. v., alsmede het geval A. Saurel bij H. C. A. Muller: „Het Onverklaarbare enz.". A'dam, Meulenhoff, 1925, pag. 245.

in de geschiedenis der menschheid, dan komen wij bij de wijsheid der Brahmanen, en vinden ook daar aanknoopingspunten aan deze leer in hun denkbeeld van de dagen en nachten van Brahma.

In het laatst der vorige eeuw is de z.g. differentieele psychologie ontstaan, waaruit zich de leer van temperament en karakter heeft ontwikkeld, welke een aantal menschentypen onderscheidt. Zeer bekend is ten onzent de indeeling van Heymans in acht groepen.

De verdieping van ons inzicht met betrekking tot deze problemen heeft geleid tot de erkenning, dat bij een bepaald menschentype een bepaalde levens- en wereldbeschouwing past, dat de vraag naar de geschapen, c.q. gekozen, wereldbeschouwing in laatste instantie de vraag is naar het type mensch waarvan de schepper, c.q. aanhanger, een vertegenwoordiger is.

Fichte heeft ongetwijfeld deze waarheid intuitief begrepen toen hij zeide: „Was für eine Philosophie man wähle hängt davon ab, was für ein Mensch man ist. Denn ein philosophisches System ist nicht ein toter Hausrat, sondern es ist beseelt durch die Seele des Menschen der es hat."

Wanneer wij op dit stramien van „persoonlijkheid en wereldbeschouwing" voortborduren komen wij tot datgene wat Jaspers heeft genoemd de : „Psychopathologie der Weltanschauungen". Zielszieken (en hierin kan men verschillende graden en ook typen onderscheiden) kunnen zeer karakteristieke wereldbeschouwingen scheppen. Deze erkenning houdt in, dat men door de ontleding van de wereldbeschouwing tot een diagnose van de zielsziekte van haar schepper kan komen, evenals men zich door de ontleding van een systeem als b.v. dat van Schopenhauer een denkbeeld van zijn ontwerper kan vormen.

Schopenhauer's pessimisme weerspiegelt zich in zijn metaphysica.

In het licht dezer kennis stellen wij ons de vraag, in hoeverre o.m. Nietzsche's leer van den wederkeer aller dingen gezien moet worden als het product van positieve herinneringsstoornissen, waaraan deze denker vermoedelijk wel leed.

Zeer verwant aan het geloof aan den wederkeer van *alle* dingen is dat aan den wederkeer van „slechts" de eigen persoonlijkheid, aan de reïncarnatie dus.

Het is m.i. aan geen twijfel onderhevig of dit geloof ontstaat bij herhaling bij lijders aan positieve herinneringsstoornissen. Of het echter in zijn geheel als het product dezer stoornissen dient te worden beschouwd is tot op heden een open vraag.

Ik heb in mijn opstel over : „Cryptomnesie" de stelling trachten te verdedigen dat wij datgene verdringen (vergeten) wat voor ons niet langer van biologisch nut is. Indien wij inderdaad, gelijk de aanhangers van het geloof in de reïncarnatie beweren, meer dan eenmaal op deze aarde leven, dan ligt de veronderstelling, dat wij de herinnering aan onze vroegere levens verdrongen hebben, geheel in de lijn van hetgeen ik in mijn genoemd opstel behandeld heb.

Maar tevens ligt dan in deze lijn de erkenning, dat wij in de hypnose (waarin wij immers een opvoering van onze reproductie-capaciteit hebben te constateeren) mogelijk ons onze vroegere levens kunnen herinneren.

Dit denkbeeld, dat eenmaal Leibnitz vaag voor den geest zweefde ([2]), heeft, zooals bekend mag worden verondersteld, de Rochas aanleiding gegeven tot de proeven waarvan hij in zijn : „Les vies successives" (Chacornac, Paris, 1911) gewag maakt.

De schrijver wijst er in het eerste gedeelte van dit boek op, dat het geloof aan reïncarnatie bij onderscheidene volkeren en denkers wordt aangetroffen. In het derde gedeelte behandelt hij o.m. de gevallen van personen die spontaan herinneringen aan een vorig leven meenden te hebben, zooals b.v. Lamartine, die tijdens zijn eerste bezoek aan Palestina aldaar verschillende plaatsen meende te „herkennen", hetgeen hem deed uitroepen : „Hebben wij dan tweemaal of duizendmaal geleefd" („Voyage en Orient").

In het tweede gedeelte van zijn genoemd werk behandelt de auteur zijn proeven, naar aanleiding van dit alles genomen. Onder den invloed van mesmerische „passen" scheen hij zijn proefpersonen te kunnen terugvoeren „tot vroegere tijdperken van hun tegenwoordig leven, met de intellectueele en fysiologische bijzonderheden welke voor die tijdperken kenmerkend zijn, en zulks tot het oogenblik van hun geboorte ([3]). Wanneer deze mesmerische

---

(2) Zie K. H. E. de Jong: „Leibnitz over de reïncarnatie" („De Nieuwe Gids" Dec. 1921):

(3) Tot hiertoe loopen deze proeven van de Rochas parallel aan die van von Krafft Ebing die reeds in 1893 dergelijke proeven nam. Men zie in dit verband o. m.: „Sphinx", 1893, pag. 115 e. v.

In de: „Münchener Allg. Zeitung" (nº 143, 23 Juni 1893) merkte du Prel, naar aanleiding van deze proeven op, dat hij nog geenszins overtuigd was hier met een regressie van het geheugen te doen te hebben, doch dat de kans zeer groot was dat men hier „slechts" met het reeds in 1884 door Richet beschreven verschijnsel der „objectivation des types" te doen had, en dat vóór hem (Richet) ook door „Magnetiseurs" als o. a. du Potet („Magie dévoilée," Paris, 1852) is besproken, die door geïnduceerde auto-suggesties een jongen man zich als een grijsaard, een min, een hond, enz. deden gedragen.

Ofschoon er èn bij de proeven van von Krafft Ebing èn bij die van de Rochas (neven)ver-

handelingen worden voortgezet tot vóór de geboorte, en zonder gebruik te maken van suggesties, doet men het sujet schrijden door toestanden overeenkomende met voorafgaande incarnaties en door tusschenruimten welke deze incarnaties afscheiden..."

Hetgeen de Rochas zich, onder den invloed van zijn ver doorgevoerd mesmeriseeren, bij zijn sujetten zag ontwikkelen, zijn in feite niets anders dan eigenaardige secondaire persoonlijkheden (4). Zoo openbaarde zich bij Joséphine, een jong meisje, werkzaam bij een kleermaker, een zijner beste proefpersonen, onder den invloed zijner mesmerische passen, een boer. Na heel veel moeite weet hij van „hem" te weten te komen dat hij Jean Code Bourdon heet, in 1812 geboren is, gediend heeft in een regiment te Besançon, zich moreel misdragen heeft, ongeloovig was en de priesters verachtte.

Toen de R. voldoende uit Bourdon te weten was gekomen, voerde hij ook „hem" terug en trad een tertiaire persoonlijkheid naar voren, Philomène Carteron, geboren in 1702; haar meisjesnaam was Charpigny, haar grootvader van moeders zijde heette Machon en woonde te Ozan. In 1732 trouwde zij met Carteron wien zij twee kinderen schonk......

Een onderzoek, door de R. te Ozan en Chevroux ingesteld, wees uit, dat de families Charpigny en Carteron daar weliswaar bestaan hebben, doch dat van Philomène geen onbetwistbaar spoor te vinden was......

Een dergelijke ervaring deed de R. ook bij zijn andere proefpersonen op, welker openbaringen, voor zoover hij dit heeft kunnen nagaan, in het meerendeel der gevallen evenmin aan de werkelijkheid beantwoorden. De Rochas beschouwt zijn proeven over de regressie van het geheugen dan ook niet anders dan als bijdragen tot de studie van de mesmerische hypnose. „De verhalen der opvolgende levens, gedaan door gemesmeriseerde sujetten, bieden te veel goed geconstateerde dwalingen aan, dan dat zij kunnen worden aange-

---

schijnselen zijn geconstateerd, welke ons doen vermoeden dat hier meer in het spel is dan louter het verschijnsel der „objectivation des types", zoo acht ik het echter nog geenszins *ajdoende* bewezen, dat wij hier inderdaad met een regressie van het geheugen te doen hebben.

(4) In het vierde gedeelte van zijn boek wijst de Rochas mede op de analoga tusschen deze, bij zijn sujetten opgemerkte, „wezenheden" en de z. g. secondaire en tertiaire prsoonlijkheden welke wij hier en daar bij o. m. hysterische patiënten zien ontstaan. De Fransche spiritist Chevreul wil in zijn geschrift: „On ne meurt pas" het ontstaan van dergelijke persoonlijkheden met behulp der reïncarnatie-hypothese verklaren, hetgeen zeer zeker een gewaagd ondernemen is en zijn gebrek aan psychologische scholing verraadt. Voorloopig staan ons voor de verklaring dezer verschijnselen meer voor de hand liggende hypothesen ten dienste. Zie mijn feuilleton: „Secondaire persoonlijkheden" in de: „Nieuwe Rott. Crt." van 7 Maart 1929.

nomen als een direct bewijs voor hun bestaan" schreef hij in Mei 1913 („La Rincarnazione. Inchiesta internazionale").

Deze proeven van de Rochas zijn, voor zoover ik dit na heb kunnen gaan, tot op heden niet nagedaan.

Onder deze omstandigheden moeten wij bij het verklaren van gevallen van „sensation du déjà vu" in de eerste plaats nagaan, in hoeverre deze gevallen redelijk verklaard kunnen worden met behulp der hypothese der positieve herinneringsstoornissen.

Daarnaast zal men rekening moeten houden met het feit, dat een klein aantal dezer gevallen gedekt zal moeten worden door de hypothese der helderziendheid (paragnostische droomen).

De vraag of wij hier ook voor enkele gevallen rekening moeten houden met de reïncarnatie-hypothese is niet gemakkelijk te beantwoorden. In elk geval biedt het huidig empirisch onderzoek ons daar nagenoeg geen aanleiding toe.

Voor alles geldt ook hier dat elk geval op zich zelf beoordeeld moet worden en dat het voor een groot deel van de bijomstandigheden afhangt, aan welke verklaringshypothese wij voor een bepaald geval de voorkeur zullen moeten geven, waarbij de hypothese der positieve herinneringsstoornissen het meest, en die der reïncarnatie voor den wetenschappelijken onderzoeker het minst bevoorrecht behoort te zijn.

T.

## Een telepathische droom van een oud-Hollandschen zeevaarder.

VALENTIJN, de bekende geschiedschrijver der Oost-Indische compagnie, bericht ons in het vierde deel van zijn reusachtig folio-werk : „Beschrijving van Groot-Djava" op blzd 302 een en ander omtrent een Enkhuizer schipper, N. Springer genaamd. Deze, door Valentyn „een vroom en eerlijk man" genaamd, was door de compagnie naar Batavia gezonden om daar een post van eenig belang te bekleeden. De geschiedschrijver geeft ons eerst eenige komische bijzonderheden omtrent dezen eenvoudigen zeeman, die door de vorstelijke praal, waarmede zich de toenmalige goeverneur-generaal Maatsuyker placht te omgeven, zoodanig werd geïmponeerd, dat hij hem eerst met „Koninklijke Hoogheid" en als deze betiteling wordt afgewezen, met „Excellentie" aanspreekt. Als Maatsuyker ook dezen titel nog te hoog

vindt, zegt Springer, ten einde raad, dan zal ik maar „burgemeester" zeggen en daar laat hij zich niet van afbrengen.

Deze verlegenheden van den zoo weinig hoofschen Enkhuizer schipper werden nog langen tijd in Batavia besproken en de goede man moest zich den spottenden titel van „koninklijke hoogheid" laten welgevallen.

Het is hier echter te doen om het verhaal, dat Valentijn geeft van een paragnostischen droom van schipper Springer :

„11 Februari 1662, droomde deze Heer, dat hij den Heer Arnold de Vlaming, van Oudshoorn, ordinaris Raad van Indiën, en Zeevoogd over de vloot, die den 23 December 1661 van Batavia na 't Vaderland vertrokken was, in zwaren nood zag, en hem ettelijke malen Zijn Ed. (nl. Springer) om hulp hoorde roepen. Zijn Ed. wierd hierdoor zoodanig ontsteld, dat hij er wakker af wierd. Hij begaf zich echter weer tot slapen, doch geraakte weder aan diergelijken droom van dienzelven Heer, en zag hem toen in zijn droom zeer klaar met zijn schip vergaan, waar af Zijn Ed., nog meer dan te voren ontsteld zijnde, weer ontwaakte.

Zijn Ed. bleef toen wakker, teekende den dag, de maand en 't jaar aan op welken hij dat gedroomd had, verzegelde dit, en gaf er daags daarna kennis af aan de andere Heeren Leden van de Hooge Regeering, als mede aan den Geheimschrijver van haar Edelheden, aan den welken hij dit verzegeld briefje overgaf, met last van dit wel te bewaren, tot dat men van de Kaap der Goede Hope tijding van deze vloot krijgen zou.

Men kreeg naderhand van 't Eiland Mauritius, en van de Kaap bericht, dat deze Heer op denzelven dag van diezelve maand met zijn schip, genaamd 't Hof van Holland, en nog eenige andere, met man en muis gezonken was."

DIETZ.

## Stemmen in den avond.

Zoo'n enkele maal, eens in de maand, misschien, komt hij tegen schemerval bij mij aanloopen.

Of een zonnige Zondagmiddag voert hem de bosschen in, waardoor er dan tevens aanleiding is even naar ons af te dalen voor een praatje en een kop thee.

Altijd voel ik mij vergenoegd, als z'n zware en toch gedempte stem door het achterhuis roept, waar toch de menschen zitten !

Lang stampt hij op de keukenmat z'n voeten af, verwachtende, dat wij in dien tijd wel nieuwsgierig zullen worden en komen.

Doch gewoonlijk laten wij hem zelf den bekenden weg zoeken. Een zware bons op de kamerdeur, een korte, waarschuwende kuch en — hij is er.

Gaarne geef ik hem een stoel juist binnen den lichtcirkel der schemerlamp, dat het goudige schijnsel over z'n vriendelijk-ernstig gezicht valt.

Stil kijken zijn oogen van den een naar den ander; een groote belangstelling leeft er onmiddellijk in, wanneer hij informeert naar tal van kleine levensdingen.

Over zijn hoog voorhoofd glanst het zachte lamplicht en het sneeuwwitte haar aan zijn slapen geeft hem een expressie van vrome wijsheid.

Ja, zóó is dit oude en tegelijk jeugdige gelaat : verklaard door een wijsheid, die het geheim is van den ouderdom. Een wonderlijk, ver licht leeft dikwijls in de zacht-blauwe oogen, een blik, die ziet naar grenzen, verder dan de jeugd vermoedt...

Aan zijn mond sluimert de milde glimlach, die de weerschijn is van diep begrip en innerlijken vrede...

* * *

Hij is slechts een eenvoudige timmerman, maar wat een breede liefde in dezen mensch ! Liefde voor vêle dingen !

Zijn tuin is een kweekplaats van velerlei bloemen en heesters, waaronder vele zeldzame de belangstelling wekken van plantkundigen.

Een cementen vijvertje herbergt een fleurige vegetatie van moeras- en waterplanten : spitse lisschen en koninklijke lelies.

Vruchtboomen kweekt hij op uit zaden, waardoor hij nieuwe soorten wint : vruchten van een kostelijken smaak.

Zijn houten huis en de achterliggende groote werkplaats dragen geheel en al het stempel van dezen eenvoudigen gezelligen mensch.

Het is er rustig en toch ietwat rommelig van gereedschappen, werkbanken en houtvoorraden. In diepe hoeken nestelt zich een intieme schemering...

De woonkamer met de oude familieportretten, 't kleine kantoor met zijn wandkalenders, opgeprikte paperassen en laag hangende zoldering geven getuigenis van des eigenaars grootste liefhebberij : het lezen.

Boeken van allerlei aard staan er in 't gelid : religieuze en wereldsche. Oude vergeelde exemplaren zoowel als keurig-in-leer gebondene. Romans uit binnen- en buitenland vinden hier hun plaats naast Eens Christens reize naar de Eeuwigheid of De navolgingen Christi. Bundels Veluwsche sagen leunen er tegen een oud preekenboek van Van der Groe.

* * *

In het rustige samenzijn gaan onze gesprekken dikwerf over boeken en over dingen uit verre landen en voorbije tijden.

Gaarne verwijlt hij met zijn gedachten in de grijze middeleeuwen, toen de menschen zoo veel primitiever dachten en leefden.

Hij gaat op in hun eenvoudige godsbeschouwing en hun geloof aan bezielde, persoonlijke natuurkrachten.

Is het wonder, dat wij dan ongemerkt verzeild raken op het schoone gebied van sage en legende ? Bijgeloovig is hij niet, maar rotsvast staat in hem de overtuiging, dat het bovennatuurlijke dicht bij ons is in geweldige, onbekende grootheid...

De menschen *zien* niet scherp meer en ze hooren niet zuiver en zoo is ook het vermogen om het bovenaardsche te ervaren bij de meesten afgestompt. Wij zijn van de natuur vervreemd : wèl knapper geworden, maar niet wijzer !

* * *

Uren kan hij zoo vullen met zijn heldere filosofie en wanneer hij vertellen gaat van zijn omzwervingen over de Veluwe (nu een 50 jaar geleden), toen ze uit werken gingen in Kootwijk en Hoevelaken, Putten en Garderen, nu dan spits ik mijn ooren.

Prachtige brokken folklore leven voor ons op, als hij vertelt van de eenzame heiboeren en hun gewoonten. Als hij hun angsten schildert voor den nacht en den storm en het onweer.

Wanneer hij spreekt van hun diepgeworteld geloof aan tooverij, heksen, waarzeggen, bezweringen, en voorgezichten.

Met vele voorbeelden illustreert hij het gesprek, zoodat de avond verrassend snel voorbij spoedt.

* * *

...Oogenblikken van stilte vallen af en toe tusschen het gerucht der stemmen en dan gaan onze gedachten naar dien verren vóórtijd...

Tot een diepe zucht weer inleiding is van nieuwe woorden. Met donkere stem en langzaam sprekend, vertelt de oude, hoe de lucht nog altijd vol geheimzinnigheid is en het leven vervuld van onbegrijpelijke krachten...

Als in een biecht verklaart hij zelf : « Zoolang ik timmerman ben... en dat is hier in Lunteren al een halve eeuw..., krijg ik altijd enkele dagen van te voren de waarschuwing, dat er iemand sterven gaat...

In het holst van den nacht word ik wakker, zoomaar, ineens.

Ik lig dan te luisteren naar den nacht ; hoor het gezoem van den wind over het dak of het geborrel van regenwater in de goten.

Dan, opeens, begint ergens — 't lijkt op den wand van de kamer — een

dof geklop. Dat duurt met onderbrekingen een paar minuten. Dan is 't weer stil...

Rustig slaap ik even later weer in, want ik kèn dien klop en ik weet, dat er iemand sterven gaat. 't Is alleen maar een aankondiging, dat ik over een paar dagen een kist zal moeten maken en nog nooit, nooit is het anders uitgekomen...

...Och, je went aan zulke dingen en per slot van rekening geloof ik niet, dat de dood zoo iets ergs en zoo iets leelijks is, als de menschen er van gemaakt hebben.

Maar zeggen, dat er *niets* is en dat er geen menschen zijn, die hooren en zien kunnen, wat anderen verborgen blijft, dat... zou ik niet durven".

Rustig brandt de schemerlamp en het oranje-roode licht valt met zachten gloed over het oude, ernstige gelaat...

De oogen staren ver weg, als zien zij beelden in een aanschemerend rijk van belofte... Als sneeuw pluist het witte haar aan de fijndooraderde slapen; de zachte glimlach speelt weer om den gesloten mond...

Lunteren, 1929. JAC. GAZENBEEK.

(Met toestemming van den schrijver overgenomen uit „Het Vaderland" van 17 Februari j.l.).

## UIT DE TIJDSCHRIFTEN.

THE BRITISH JOURNAL OF PSYCHICAL RESEARCH.

JAN.-FEBR. 1929, VOL. 2 N° 17.

Harry Price houdt een pleidooi om de werkers op het gebied van het psychisch onderzoek tot meer onderling begrijpen en waardeering te brengen. Vervolgens levert hij een opstel over door hem, in Sept. 1928, in de Romeinsche catacomben genomen proeven. Een Italiaansche helderziende, die hem daarin vergezelde, beschreef in een twaalftal „gezichten" de laatste levensjaren alsmede het sterven van St. Agnes. Merkwaardig is, dat de visioenen van zijn *R. K.* proefpersoon *niet* overeenstemmen met de bekende verhalen omtrent St. Agnes, terwijl een schilderij, toegeschreven aan Tintoretto, Venetiaansche school, het einde van de heilige juist zoo afbeeldt als de clairvoyant dat zag. Noch Price, noch de helderziende wisten tijdens het experiment iets van het bestaan van dit schilderij af. De eigenaar ervan stelde zich eerst met Price in verbinding toen hij van diens verslag zijner Romeinsche proeven hoorde.

Verder werden plaats en bijzonderheden aangegeven betreffende een looden kistje, dat door St. Agnes begraven zou zijn. Price stelt zich voor, pogin-

gen in 't werk te stellen dit kistje op te sporen om zoodoende de waarde van de mededeelingen van den helderziende juister te kunnen bepalen.

ZEITSCHRIFT FUR PARAPSYCHOLOGIE. JAN. EN FEBR. 1929.
4e JRG. N° I EN II.

Dr. Gerda Walther bespreekt de nieuwere onderzoekingen met het medium Margery (Mrs. Crandon). Het kan niet ontkend worden dat de onderzoekers daarbij streefden naar het nemen van zeer strenge contrólemaatregelen. Dat onder deze omstandigheden o.m. telekinetische en materialisatieverschijnselen alsmede directe stemmen verkregen werden verdient onze aandacht.

Belangrijk is voorts het feit dat een duimafdruk, voorkomende op een door den „contróle" („Walter") nagelaten scheermes overeenstemt met een welke post mortem door „hem" geproduceerd heet te zijn.

Ten slotte bespreekt zij de Chineesche karakters, door Margery automatisch geschreven en welke later als oud-Chineesch schrift geverifieerd zijn geworden. Het artikel is fraai geïllustreerd.

De redactie publiceert verder een bespreking van proeven met Willy Schneider, van najaar 1925 tot zomer 1926 ten huize van den, inmiddels overleden Prof. Dr. Karl Gruber genomen, zooals deze in de nagelaten papieren van dezen hoogleeraar voorkomt. De verschijnselen vertoonen hetzelfde beeld als men in de desbetreffende rapporten van Dr. von Schrenck Notzing kan vinden. Ook bij hem werden materialisaties, telekinetische verschijnselen enz. geconstateerd. Gruber beschrijft voorts de uitgeoefende contróle en vestigt de aandacht op de temperatuurdaling (binnen „emanatie"-kring drie graden daling) welke tijdens de zittingen werd geconstateerd. Opmerkelijk zijn ook de reacties van een hond tijdens de zittingen.

Dr. von Schrenck-Notzing levert een bijdrage over Vilma Molnar, een veertienjarig boerenkind uit Burgenland bij wie gedurende een bepaalden tijd opmerkelijke telekinetische verschijnselen werden geconstateerd. Het kind erkende wel eens een keertje te hebben geholpen, hetgeen echter niet wegneemt dat ook „echte" verschijnselen bij haar zijn waargenomen. Met haar vader onderneemt zij een bedevaart naar St. Gotthart bij Mariazell. Daarna blijven de verschijnselen uit.

Joh. Illig bespreekt het vraagstuk van de witte vrouw op slot Bernstein in Burgenland, welke door een aantal personen, onafhankelijk van elkaar, is waargenomen, en ook eenmaal gefotografeerd. Hij knoopt aan deze bespreking een beschouwing over het witte-vrouwen-vraagstuk in het algemeen vast.

Illig is van meening, dat wij in een deel dezer spookverschijningen producten van naar buiten geprojecteerde droomprocessen moeten zien, al dan niet waarschuwend of voorspellend. Zijn opstel levert ongetwijfeld een belangrijke bijdrage tot de studie van het z.g. „hauntings"-probleem.

Dr. Rudolf Tischner levert een bijdrage tot de geschiedenis van het ideomotorische principe.

## BOEKBESPREKING.

Prof. Dr. J. Valckenier Suringar : „Verschijnselen van Gedachtenoverdracht langs anderen dan gewoon zintuigelijken weg, naar aanleiding van gebeurtenissen in Nederland".

R. C. Kniphorst's Boekhandel, Wageningen, 1928, ing. f 3,25, geb. f 4.25.

Tegen den titel van dit geschrift, ontstaan uit een reeks opstellen in : „De Tempel" moet ik bezwaar maken. Het is waar, de kern van het boek wordt gevormd door twee gevallen van gedachtenoverdracht, in Nederland waargenomen en in 1923 door den auteur onderzocht, maar het geeft nochtans heel iets anders dan een verhandeling over de telepathie en daaraan verwante verschijnselen.

Op den keper beschouwd is dit boek een pleidooi voor de spiritistische hypothese, doch een van de zeer goede soort.

In het voorwoord zegt de schrijver dat het in het belang der spiritisten is dat de supernormale verschijnselen tot het uiterste toe „naturalistisch" (= animistisch) verklaard worden. Hij is daarbij overtuigd, dat men dan hier en daar op verschijnselen stuit waarbij de „naturalistische" verklaring onvoldoende blijkt te zijn, hetgeen, volgens hem, de beste steun is voor de spiritistische hypothese.

Voor een dergelijk standpunt kan ik voelen. Het boek bevat wat ik zou willen noemen capita selecta uit het gebied der z.g. subjectieve metapsychica. Naast het probleem der telepathie wordt dat der telaesthesie, der helderziendheid in ruimte en tijd, der ziektebeschrijvende media, der bezetenheid, e.d. behandeld.

De schrijver vermeldt een groot aantal feiten, w.o. in Nederland geconstateerde, en geeft ook hier en daar eigen ervaringen.

Hoewel het boek voor het grootste deel aan de faenomenologie (= verschijnselenleer) gewijd is, is hier en daar ook aan de verklaringen der feiten aandacht geschonken waarbij den schrijver blijkbaar als doel voor oogen stond „per exclusionem" het bewijs voor de spiritistische hypothese te leveren, omdat, naar zijn meening, het spiritisme, bewezen of onbewezen, „waarschijn-

lijk binnen niet langen tijd een belangrijke rol zal spelen en de westersche maatschappij wellicht behoeden voor haar ondergang, tengevolge eenerzijds van het misbruik der overgroote wetenschappelijke en technische kennis in de jacht naar winst, macht en genot, anderzijds van de verwording van den godsdienst." (pag. 384).

Het valt zekerlijk niet te ontkennen, dat de spiritistische hypothese een zeer belangrijke hypothese is, het spiritisme een der meest belangrijke onderdeelen der parapsychologie.

Ik heb dan ook tegen het naar voren schuiven dezer hypothese volstrekt geen bezwaar, mits dit slechts met kennis van zaken geschiedt.

Voor alles ben ik op dit gebied wars van de propaganda der openbaringsspiritisten die, vaak zonder eenige kennis van 's menschen bewuste en hem onbewuste zieleleven, steeds overal de „lieve" geestenvrienden in betrekken.

Valckenier Suringar heeft, zooals van hem te verwachten viel, deze klip weten te ontzeilen. Zijn boek is een beknopte inleiding tot de studie der parapsychologie met een gezonde spiritistische tendens. Daarom kan ik het van ganscher harte aanbevelen. Het werkt opvoedend op den lezer, verdiept zijn inzicht en bevordert de toename zijner belangstelling in parapsychologische vraagstukken.

Tegen het gebruik van het woord onderbewustzijn in de beteekenis van subliminale zelf, gelijk dit door den schrijver gedaan wordt, moet ik bezwaar maken. Het onderbewustzijn (onderbewuste) is, evenals o.m. het voorbewuste, een der vele lagen van het ons onbewuste.

T.

## INHOUD.